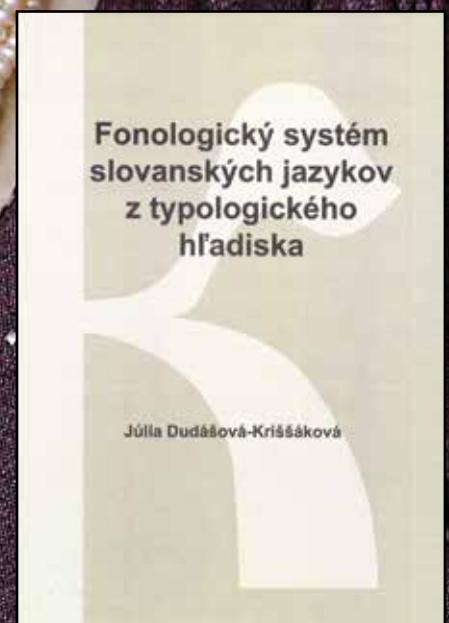

РУСИН

Юбілуюча визначна славістка
проф. ПгДр. Юлія Дудашова-Крішшакова, др. н.,
і єй найновша моноґрафія „Fonologický systém
slovanských jazykov z typologického
hľadiska“ (2014), в котрій єдну капітолу
присвятила русиньському языку.
Фотка: З Цітрякова

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXV, č. 2 / 2015

КУЛЬТУРНО-ХРИСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС

• 18. марец 2015 був присвячений юбілейному 30. научному семінару карпаторусиністики, який на Пряшівській університеті традиційно од року 2009 **організує Інститут русинського языка і культури ПУ в Пряшові**. Семінар отворила **ПгДр. К. Копорова, ПгД.**, котра привітала учасників і представила выступаючу **проф. ПгДр. Ю. Дудашову-Крішшакову, др. н.** (зліва), а єдночасно їй заґратуловала к їй округлому животному юбілею і подаровала їй при тій нагоді цінну „Енциклопедію історії та культури карпатських русинів“.

Фотка: З. Цітрякова

• Погляд на часть учасників 30. семінара карпаторусиністики, на яким лекцію на тему **Місто русинського языка в родині славянських языків** прочітала проф. Дудашова. Тема лекції была повязана з єй монографією „*Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska*“, до котрой закомпоновала і представила і фонологічну систему русинського языка. На такім семінарі перший раз взяли участь: (справа) нова ведуча Редакції народностно-етнічного высылання Радія Патріа в Кошыцях ПгДр. Крістіна Семанова і новий редактор русинського тиму высылання той редакції Штефан Штець.

Фотка: З. Цітрякова

К юбілею визначной славісткы

12. марца 2015 ославила животный юбілей в научных кругах акцептована славістка, довгорічна бадателька в области славянской філології і діалектології, проф. ПгДр. Юлія Дудашова-Крішшакова, др. н., високошкольська учителька, гарантка докторандьского штудійного програму славістика – русинський язык і література, з Інституту русинського языка і культури Пряшівської університету в Пряшові.

Професорка Юлія Дудашова-Крішшакова народила ся 12. марца 1945 в підтатраньскім горальскім селі не севері Спіша – Ждяр. Своім положінєм того село творить нелем географічну, но ай языкову і діалектну словацько-польску граніцу, котра як в минулости, так ай днесь притягує інтерес лінгвістів. Тота „пестрофаревна“ діалектна область позначіла ай професійне заміряня професоркы Дудашовой. Родна горальська область, шпеціально ей діалекты стали ся невычерпным жрідлом бадательскых інспірацій і многорічных діалектологічных бадань, выслідком котрых было докладне познана языковой сітуації словацько-польскых языковых контактів. Но нелем то. Роботы професоркы Дудашовой дають конкретны одповіді на многы теоретічны і практичны вопросы о одношінях словацькых діалектів к діалектам інших языків.

Зачаткы лінгвістичных бадань Юлії Дудашовой сягають до років високошкольскых штудій на бывшій Філософічній факулті УПЙШ в Пряшові (днесь ФФ ПУ), де під веджінєм професора Штефана Тобіка зачала баданя горальскых діалектів нелем на Словакії, але і в Польщі. Докторську дізертацию обгаїла в Чехословацькій академії наук – Кабінеті чуждих языків в Празі (1983). Далшы баданя словацько-польскых языковых контактів вели к выданю монографії „*Goralské nárečia (odraz slovensko-poľských jazykových kontaktov na fonologickej rovine)*“ (Братіслава, 1993, 160 с). Міджітым ся наша юбілантка габілітовала роботом *К теорії баданя языковых контактів (з акцентом на словацько-польску і словацько-українську языкову область)* і стала ся доцентков в одборі славістика – славянскы языки (1992). Як назначує назва габілітацной работы, свої научны баданя юбілантка росшырила о словацько-українскы міджіязыковы контакты. Шырший славістичный розмір дале вывжыла на конфронтацне баданя польского і українського, пізніше прибрала ай літературный білоруський язык, все в конфронтації зо словацькым як своїм материнськым языком. В контексті тых – уже чотырєх (словацького, польского, українського, білоруського) славянскых языків ся бадателька зачала концентровати ай на історію славістики, што ей привело к заснованю самостатной Катедры славістики (1993), а професорка Дудашова ся стала ей ведучов. Заложінєм катедры ся створили оптімалны можности і про взник славянскых лекторатів – білоруського, болгарьского і польского.¹ Шкода, же з оглядом на компліковану політичну сітуацію в бывшій Югославії і наслідны войновы події в Сербії і Хорватії не подарило ся створити лекторат тогды сербохорватського языка.² Мено Юлії Дудашовой-Крішшаковой ся так поступно діставало до увагы нелем в рамках Словакії, але ай в цілославянськім контексті, часто є позывана до загранича на міджінародны семінары і конференції. Одразом такого шырокого славістичного заміряня ся стала ей друга монографія „*Kapitoly zo slavistiky*“ (Пряшів: ФФ ПУ, 2001, 187 с.), наслідно, в році 2001 ся інавгуrowала перед Научнов радов ФФ ПУ у Пряшові і здобыла научно-педагогічний титул професорка в одборі славістика – славянскы языки.

З погляду славянской філології і діалектології высоке узнання і оцініня належить нашій юбілантці за ей поділ на едіції унікатного міджінародного діалектологічного атласу – „*Общекарпатский диалектологический атлас*“ (I. Кішінев, 1989; II. Москва, 1988, 1994; III. Варшава, 1993; IV. Львів, 1994; V. Братіслава, 1997; VI. Будапешт, 2001; VII. часть атласу є в друку). Професорка Дудашова є сполуавторков і членков міджінародной редакцной колегії – словацькой народной комісії „ЦКДА“ (Цілокарпатського діалектологічного атласу) од року 1975³ з координачным центром на Інституті славістики Ро-

ОБСЯГ

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД.: *К юбілею визначной славісткы*

1 – 2

Интерпелация у президента Украины за узнання Русинів як самостатной народности

2 – 4

Проф. ПгДр. Микола МУШИНКА, др. н.: *Непідложена критіка*

5

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД.: *Русинський новинарь Алексій Ільковіч*

5 – 6

Мгр. Зденка ЦІТРЯКОВА, доц. ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, ПгД.: *Русинський діалект Улісько-убляньської долины на зачатку 21. стороча (4)*

7 – 8

Мгр. Яна БОГУСЬКА, Мгр. Івана СЛИВКОВА, ПгД.: *Тема дротарьства в словацькій і русинській літературі (4)*

9 – 13

Доц. ПгДр. Василь ХОМА, к. н.: *Штур, Павловіч, Русины (1)*

13 – 17

Миколай КСЕНЯК: *Думкы іншпированы книжков „Бурі над Бескидами“ Штефана Смолея (1)*

17 – 19

ПаедДр. Осиф РОДАК: *Карпато-дукляньська операція і єй місце в новодобій історії (1)*

20 – 24

сійской академії наук в Москві.

Позад другої монографії наслідувала третя – „*Kapitoly zo slavistiky II.*“ (Пряшів: ФФ ПУ, 2008, 311 с.). В обидвох „*Kanimoлах*“ Юлія Дудашова ся, окрем іншого, в контексті своїх славистичних бадань, займає ай історію славистики. Ід свому юбілею сі сама подарувала четверту монографію: „*Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska*“ (Пряшів: Видавateľство ПУ, 2014, 222 с.). Тота є шпеціално цінна нелем зато, же професорка Дудашова, операючи ся о теорію професора Ісаченка, ту описала фонологічну систему вшиткых славянських языків з тіпологічного погляду в компарації зо словацькым языком, а по першый раз загорнула до той тіпології ай малы славянськы языки, котры ся поступно зачали конштитуовати по році 1989, такы як кашубський, босняцькый, македонський, а тыж русинський язык.⁴ Окрем уведжених публікацій, самособов, бадателька написала понад 90 научных работ і цілый ряд одборных штудій. Часто выступать на научных конференціях, сімпозіумах, семінарах нелем на Словакії, але ай мімо републіки (в Польщі, Чехах, Мадярьску, в Росії, в Болгарії, Хорватії...) Ёй роботи цитують так домашні, як і заграничні учены (бібліотека зазначіла понад 166 домашніх і понад 80 заграничних цитаций).

Од року 2012 Юлія Дудашова-Крішшакова робить на функціннм місті професорки на Інштитуті русинського языка і культури ПУ і, як сама говорить, є рада, же має простор на далше баданя нелем в области русиністики, але ай славистики вообщє. ІРЯК ПУ в ній має високо ерудованого бадателя і скушеного педагога,

о чім свідчить нелем ёй публікачна робота, але ай ряд оцінінь як за монографії, так ай за педагогічну роботу, ці за успішно вирішені научны проєкты. **На інштитуті веде лекції і семінары з таких дісціплін: розвиток русинського языка і діалектологія, вступ до штудування языків, шпеціално інтересны суть ёй лекції з основ славистики і старославянського языка.** Професорка веде таксамо докторандів і віримо, же виховать ходем єдного слависту зо шпеціалізаціов на карпаторусиністичу.

До далшых років жывота ёй жєламе передовшыткым міцне здоровя і ентузіазм до роботи, як найважнішы предположіня на сповніня ёй цілів в наукобадательській і педагогічній роботі.

На многая і благая літа, пані професорко!

ПОЗНАЧКЫ:

¹ Білорускый і болгарський были в рамках Пряшівської універзіты новыма лекторатами, польскый ту мав уж довшу традицію, іщі в рамках ФФ УПІШ, Катедры словацького языка і літературы. Близше позерай: *Slavistika v premenách času (štúdie z jazykovednej a literárnovednej komparatistiky). Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 23. – 24. apríla 2009 pri príležitosti 100. výročia narodenia prof. PhDr. Štefana Tóbiaka, CSc., 40. výročia založenia lektorátu poľského jazyka na FF UPJŠ/PU, 15. výročia založenia Katedry slavistiky Filozofickej fakulty UPJŠ/PU. Vedecká redaktorka Júlia Dudášová. Prešov: Prešovská univerzita, 2009.*

² Тамже, с. 416-417.

³ BARTKO, Ladislav. *Životné jubileum profesorky Júlie Dudášovej-Kriššákovéj*. In: *Slovenská reč*, 2005, roč. 70. č. 4, с. 240, 242.

⁴ Dudášová-Kriššáková, J.: *Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska*, с. 113-128.

ІНТЕРПЕЛАЦІЯ У ПРЕЗІДЕНТА УКРАЇНИ ЗА УЗНАННЯ РУСИНІВ ЯК САМОСТАТНОЇ НАРОДНОСТІ

(Писмо президентови України Петрови Порошенкови
од североамериканських Русинів.)

Честованый пане президенте Порошенко,

29. октября 2014 світова карпаторусинська громада на челі з найвекшыма організаціями карпатських Русинів у Серерній Америці послала глобалну вызву українській владі за фіціалне узнання русинської народностной меншыны на Україні, яку підписало скоро 1 200 особ по цілім світї. Копія вызвы і список країн, жытелі котрых підписали документ, є ведно з коментарями в Додатку „А“ і „Б“.* Петіція обертать увагу на потребу узнання карпатських Русинів як окремой (самостатной) народности, заховуючі теріторіалну цілость України.

31. октября 2014 у своїй релачії Радіо Слободна Европа/Радіо Слобода медіалізовало петіцію з грубыма перекрученнями ёй обсягу (Додаток „Ц“). Карпаторусинськы лідры потім ся стрїтили з адміністраціов Радія Слободна Европа/Радія Слобода у Вашингтонї, котра опубліковала коректны інформації, опублікованы в Додатку „Д“.

Реагуючі на тоты інформації, Геннадій Друзенко, прес-секретарь уповномоченого представителя України про етнічны вопросы і вопросы народностной політики, дав якобы офіці-

алну одповідь в мені українського уряду, з датумом 25. новембра 2014 року (Додаток „Е“). Дана одповідь є переповнена неточностями і демонструє абсенцію серьєзного державного приступу к вопросам прав чоловіка і розвитку обчаньской сполочности. Позначкы пана Друзенка суть ясным прикладом потреби офіціалного узнання і гаранцій захраны прав карпатських Русинів у рамках України так, же они можуть выживати тоты самы права, што і іншы, а то без огляду на то, як ку тому ся ставлять окремы урядници, які суть протилежного погляду.

Дакотры з найневгоднішых выголошінь пана Друзенка публікуєме ниже курзівов. Не є правда, же тоты тверджіня суть обективныма фактами, корешпондуючіма з реалнов ситуаціов:

• Друзенко: „*Нїт такого понятя, як узнаны і неузнаны меншыны*“ ... „*На Україні ся нато не жадать повоління од влады. Теоретічно повіджено, Вы бы ся могли назвати Мартяном, і уж завтра заложыти мартянську меншыну*“.

Тото тверджіня є абсолютно неправдиве. Список народностных меншын Україна має і Державный выбор україн-

• Президент України Петро Порошенко, на котрого ся обернули Русини Северной Америки, жебы поміг процесу узнання Русинів на Україні за самостатну народность.

скої штатистики (Держкомстат) веде го і обновлює подля потреб списованя жытєльства. В Додатку „Ф“ є копія моделу такого списку і выслідкы із послїднєго списованя в році 2001. Карпатскы Русини офіціално не суть узнаны, а зато робітници Держкомстату не могли вложыти назву „Русин/Карпатський Русин“ до реєстра, і наслідно люде ся не могли приголосити к тій народности. Тот став ся мусить змінити, бо є то порушїня основных людських прав. Українскы чїновници не раз повіли, же вшыткы обчане мають право на самоїдентифікацію, але тото право однимають Русинам.

Іншы українскы штатны органы выдумують вшелиякы аргументы, лем жебы то неговати. Міністерство справедливости потверджує, же офіціалне списованя на Україні не є. (Позерай писмо міністра справедливости **Микола Оніщука** адресоване Кабінету міністрів у Додатку „Г“.) Сучасно міністер Оніщук одкликує ся на реєстер народностей на списованя жытєльства в році 2001 і абсенцію в нїм народности „Русин“, што высвітлює тым, же Український інштїтут політичных і етнонаціональных бадань дефінує карпатських Русинів як „субетнос“ Українців. Карпатскы Русини але самы себе не поважують за субетнос ниякой векшой групы, але за самостатну выходославянську народность. Ці термін „субетнос“ мож або не мож кваліфікувати як такый, який має расістичный одтінок, єго вживаня при карпатських Русинах є ясным прикладом порушования прав чоловіка штатом.

• **Друзенко: „Я довго і старостиво глядав даяких карпатських Русинів, але не подарило ся мі їх найти.“**

Фактом є, же карпатських Русинів і русиньскы організації можно легко найти по цілїм Закарпатю. Они не таять свою ідентичность і екзистенцію. Додаток „Г“ презентує выголошїня дванадцятєх карпаторусиньских організацій і сполоченсько-културных діятелїв Закарпаття, яке ся обявило 4. марца 2014 року на сайті „Голос Карпат“. Выголошїня одсуджує російську агресію проти України і потверджує желаня карпатських Русинів жыти в гармонії з українським штатом і зо вшыткыма єго народами.

Закарпатська областна рада тыж узнавать екзистенцію карпатських Русинів в рамках своєї юрисдикції. У Додат-

ку „І“ є жадость Рады адресована владі у Києві узнати карпатських Русинів як офіціалну народностну меншыну.

• **Друзенко: „Мы бы могли говорить о языке: ці є карпаторусинський язык, або нї, але я, принайменшїм, не відів ниякий словник.“**

Діскутовати о екзистенції карпаторусиньского языка не треба – українська влада законом уж декларовала екзистенцію русиньского языка. Додаток „Й“ презентує закон о языку, де є список языків, міджі якими фігурує і русиньський як самостатный язык народностной меншыны на Україні (позерай Додаток „Й“ у части 1, статї 7, пунктї 2).

А тото рішїня української влады узнати русиньський язык як самостатный, є розумне. Науковці у своїх роботах давно підтвердили тот факт.

• Єдным з найавторитїтнїших жрїдел у сферї славянських языків є 14-томне виданя історії сучасных славянських языків, опубліковане під покровительством Міджїнародного комітету славїстів. Каждый том описує конкретный славянський язык, а том 14 є присвячений русиньскому языку. Текст книжки в повній мірі є написаний у русиньскім языку і обягує вшыткы єго літературны варіанты, враховано закарпатського. Додаток „К“ вказує обалку того виданя (Выдаватель: Uniwersytet Opolski – Institut Filologii Polskiej: Opole, 2004; 2. виданя 2007).

• В Додатку „Л“ є выбрана бібліографія других лїнгвістичных бадань шырокого ученых з цілого світа, котры дошли к результату, же русиньський є самостатным языком.

• Вышло много русиньскоязычных школьских учебников, виданя яких фінанчно підпорили окремы штаты через міністерства школства і (або) културы на теріторії Словакії, Польщі і Сербії. На Україні, у Закарпатській області (в м. Ужгород), тыж было недавно выданых дакілько школьских учебників – за прїватны грошы. Ту належать:

• Валерій Падяк: „Літературний кошичок: читанка“ (2012),

• Надія Печора: „Русинський язык“ (2013),

• Анна Мегела: „Грамматика русиньского литературного языка“ (2014),

• Михайло Алмашій: „Правила русиньского правописания“ (2014).

Тїтулны сторінкы тых книжок суть у Додатку „М“. Офіціалне узнання карпатських Русинів як народностной меншыны на Україні бы гарантовало офіціалну штатну підпору публікованя якраз таких учебників, але тыж підпору културных програмів.

Русиньскы словники тыж доступны на Закарпатю (вшыткы опублікованы в Ужгородї). Тїтулны сторінкы ся находять в Додатку „Н“:

• Ігор Керча: „Словник русиньско-руський“, 2 томы – 58 000 слов (2007).

- Ігор Керча: „Словник русинсько-руський“, 2 томи – 65 000 слов (2012).
- Юрій Чорі: „Словник русинського языка“, 2 томи: А-М (2013 – 2014).
- Михайло Алмашій: „Орфографично-орфоепічний словник языка“ (2014).
- Михайло Алмашій і М. М. Ухаль: „Русинсько-російсько-українсько-латинський словник лінгвістичної термінології“ (2014).

• **Друзенко:** „Тема, о якій єм охотний дискутувати, є – карпаторусинська меншына в Чехах, на Словакії і в Мадярьску.“

Члєнськы країны Европской унії офіціално узнали карпатських Русинів як самостатну народностну меншыну. Нижє уводимє дакотры розділы в практиці:

Польща: Тота держава прияла закон о Русинах/Лемках, якых узнала як етнічну меншыну 6. януара 2005 року (по-зерай Додаток „О“, часть 1, ст. 2, пункт 4). Польска легісла-тіва розлишує терміны „народностна меншына“ і „етнічна меншына“. (Порівняйте часть 1, статью 2, пункты 1 і 3). Обидві категорії можуть жадати штатну підпору. Розділ міджі нима є в екзистенції штату: народностна меншына є тогды народностнов меншынов, кідь „ідентіфікує ся з народом, який має свій штат“, а етнічна меншына „стотож-нює ся з народом, котрый не має властный штат“. Также, Українців у Польщі поважають за народностну меншыну, Лемкы/Русины суть меншынов етнічнов. Подля польских законів то суть дві розділны меншыны.

Словакія: Словакія узнала Русинів давно перед роком 2015. Списованя людей в роках 1991, 2001 і 2011 регі-стровали народность „Русин“ як самостатну народность, а русинський язык як окремый язык. Статус народностной меншыны Русинам на Словакії гарантує Устава СР, на осно-ві чого дістають фінанчну поміч од штату на розвой школ-ства і культури.

Од зачатку 90-ых років 20. стороча Словакія підпорує народностны меншыны посередництвом ґрантових схем. Список послідніх ґрантів на 2015 рік мож найти в Додатку „П“. Каждый рік Словакія приділює коло 294 тисяч євр ру-синський меншынї, а окреме – коло 100 673 євр – українсь-кій меншынї.

Мадярьско: Мадярьско узнає русиньску народностну меншыну і українську народностну меншыну. На штатній уровни єствує система культурной автономії про етнічны і народностны меншыны. Карпатськы Русины і Українці ма-ють свої властны меншыновы самосправы. Докладнішы описы тых самосправ суть у Додатку „Q (кве)“.

• **Друзенко:** „Кідь є то даякий полімічний сепара-тістічний рух – тогды такый вопрос не є адекватный про уповномоченого представителя в ділах етнічної принадлежности і народностной поліміки.“

Особы і організації, які підписали ґлобалне выголо-шіня, знову і знову публічно выголошують, же їх цілєм є гарантовати захрану карпаторусиньской культури і досягнути, жебы были офіціално узнаны як само-статна неродностна меншына на Україні. Позе-рай Додаток „А“, петиція „карпатськы Русины

у цілєм світі підтримують захованя територіальной цілости України“. Позерайте тыж Додаток „Д“, статью в Радію Слобо-да/Радію Слободна Европа і под. І наводжованя на дашто друге, протилежне, є неодповідне і небезпечне. Русины Закарпатя підтримують територіалну цілость України. В марцу 2014 лідры закарпатської русиньской громады выголосили, же хотять жыти в гармонії зо вшыткыма на-родностями в рамках України (Додаток „Г“).

x x x

Пане президенте, Україна мала бы офіціално узнати карпаторусиньску меншыну. Як і дале не буде охотна так зробити, то значить, же значній части українських обчанів одберать їх основны людськы права. Суть і далшы выгоды узнаня. Быв бы то сіґнал, же Україна є демократічна країна. То бы був тыж вызначный крок к сінхронізації гарантованя людських прав із ставом у члєнських штатах Европской унії, а тыж у США і Ка-наді. Пане президенте, мы Вас щіро просимє одповісти на вызву особ і організацій, які підписали ґлобалне выголошіня, і помочі узнати карпатських Русинів за самостатну народностну меншыну на Україні.

З почливість, **Carpatho-Rusyn Consortium of Nort America**
Patricia A. Krafcik, Chairperson

Carpatho-Rusyn Research Center
Paul R. Magocsi, President

Carpatho-Rusyn Society
Jim Kepchar-Kaminski, President

Lemko Association
Paul Best, President

Rusin Association of Minnesota
Karen Varian, President

World Academy of Carpatho-Rusyn Culture
Steven Chepa, President

Копії выголошіня посланы тыж:

Hon. Geoffrey Pyatt
U. S. Ambassador to Ukraine

Hon. Olexander Motsyk
Ambassador of Ukraine to the U. S.

Hon. John Kerry
U. S. W. Secretary of State

Hon. Marcy Kaptur
Co-Chairperson, U. S. House of Representatives, Ukrainian Caucus

Hon. John McCain
U. S. Senator

Ms. Rita Izsák
U. N. Human Rights Independent Expert on Minorities

Ms. Valeria Lutkovska
Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights

Mr. Hartmut Koschyk
German Commissioner of Matters Related to Ethnic German Resettlers and Nation Minorities

Mr. Martins Zvaners
Deputy Director of Communication and External , Radio Free Europe/Radio Liberty, Inc.

(*В писмі суть спомянуты додаткы, котры мы не мамє к діспо-зіції, але увели сьме їх, жебы было видно, чім вшыткым было підложене того писмо президентови України.

Переклад з українського ориґіналу до русиньского языка: А. З.)

Непідложена критика

Реакція на статтю Юрія Бачі: „З приводу книги „Українці-русини – ... в історичному розвитку“
(Монітор)

В рубриці „Рецензії“ (Дукля, LXII, 2013, ч. 5, с. 66-68) була опублікована стаття Юрія Бачі „З приводу книги „Українці-русини – ... в історичному розвитку“. То якби рецензія на книгу „Українці-русини – етнолігвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку“ виданої у Києві 2013 року (747 стор.). Правда, автор уж на зачатку упозорнює читателя, же ёго стаття „не є рецензією“, а лем „матеріалом з приводу“ видання даной книги. І наісто, як чоловік чітатъ тот „матеріал“, то не розумить, з яким цілём він був написаний... В цілім „матеріалі“ не є єдина свіжа думка, але лем повторёваня общознамых фактів і фраз, часто не повязаных з темов книги і ... критика. А суть там непідложена обвинія, на котры хочу обернути увагу, бо дана публікація ся на Словакію дістала лем у пару екземплярах.

У зборнику виданім під покровительством Народной академії наук України, Міжнародной асоціації українців і Музею української культури у Свіднику суть опубліковані статі 23 авторів: десятёх з України (Б. Аженюк, Л. Белей, Г. Кожоляно, О. Курінний, О. Мишанич, М. Панчук, В. Піпаш, Г. Скрипник, М. Тиводар, П. Чучка), восьмох зо Словакії (Ю. Бача, М. Дуйчак, А. Ковач, Ю. Кундрат, М. Мушинка, О. Мушинка, М. Сополига, М. Штець), по двох з Румунії (І.-Л. Горват, М. Зан) і Польщі (Б. Гальчак, Я. Мокляк) і по єднім з Мадярська (П. Ленё) і Австрії (М. Мозер).

О розвитку їх народної свідомости Ю. Бача пише: „Слід навести, що в переважній мірі еволюція йшла від „політичного русинства“, до „свідомого українства“.

„Політичне русинство“, як доказують авторы уж в першых статях даного зборника, крайнє негатівна лінії в українськім народностнім вопросі, яка vznikла на зачатку 90-ых років 20-го стороча на Закарпатю з ініціативы містных і чужіх антиукраїнських сил, а наслідно ся росшырила і до сусідніх країн. Нихто із выше спомянутых авторів зборника николи не був прихыленцём той антиукраїнської лінії а обвинёвати їх з „політичного русинства“ (хоць ай в минулості) – то абсурд.

Але Ю. Бача іде у своїм „обвинію“ далі і твердить: „... поза авторами збірника є приклади зворотного розвитку, навіть кількакратного переходу окремих авторів (чи й груп) „від“ і „до“, тобто від свідомого українства до політичного русинства і навпаки“. Як приклад таких перевертаючих героки людей він споминать мена Микола Мушинка і ёго сына

Александра Мушинки (лем тоты дві мена суть спомянуты в данім „матеріалі“). Доказ? Они вызывають к сполупраці міджі симпатизантами української і русинської лінії в народностнім животі, а таку сполупрацу, подля Ю. Бачі, не мож реалізовати.

Зато, же з боку Ю. Бачі то не є перше непідложене обвинія мене з выдуманых „гріхів“, категорічно го мушу поперти. В молодім віці (як і скоро ціла моя генерація в пряшівській області) під впливом освіти (Російской основної школы в Курові, Російской гімназії у Пряшові) поважовав єм ся за „русского“. Але у 50-ых роках свідомо єм перешов на українськы позиції і николи єм з тых позицій не зышов. **Чую ся Українцём, але не одтігую ся од етноніму „Русин“.**

... Думам собі, же Юрій Бача опубліковав статтю з єдиным цілём „в не зовсім чітко визначеній позиції авторів Микола та Александра Мушинків у перерахунку спільних моментів між Русинською обродою та русинами-українцями в Словачині“ (с. 68).

Выходячі з факту, же при посліднім списованю жытельства в 2011 році 33 482 людей приголосило ся к русинській народности (к українській – 7 430), а свій рідный (материнський) язык русинський собі записало 55 469 обчанів Словакії (український – 5 689 людей), я і далі ся буду старати, жебы тоты дві народностны группы (міджі котрыма в никотрім селі нігда не было і не є розопрі) ся не асімілювали з майорітним словацькым жытельством, але были горды на народность, язык і культуру своїх предків. А в тім припаді єм охотный сполупрацювати з каждым, хто матъ такы істы погляды, незалежно од того, ці він ся поважує за Русина або Українця. Заснованя русинських школ, в котрых школярі будуть учіти ся історію, культуру і язык свого народу на основі азбуки, я оцінюю як позітівный яв. Я, як науковець, не можу твердити, же русинської народности нїт, кідь понад тридцять тисяч людей без будь-якого принучованя голосить ся к русинській народности. Не можу неговати єствованя русинського языка, кідь тот язык узнало за свій рідный понад пятьдесят тисяч людей, в тім языку выдають ся книжки, новинки, часописы, высылають ся релатії у радію, телевізії. А тот яв, на розділ од Ю. Бачі, я оцінюю позітівно...

(Скорочіня і підкресліня речінь зроблене редакціов).

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД., Інштїтут русинського языка і культури Пряшівської універзїты в Пряшові

Русинський новинарь Алексій Ільковіч

(Сполок русинських писателїв Словенська выдав інтересну книжку на основі автентічных архівных матеріалів.)

Дїстали ся мі до рук матеріалы-запискы з арешту русинського новинаря Алексія Ільковіча, але ай множество справ з поліцейного директоріату о поліцейнім догляді, а таксамо численны і подробны запискы з вислухів, котры были довгы роки утаёваны в Штатнім обводнім архіві у Пряшові-Ниж-

ній Шебастовій. Позад новембровой революції в році 1989, кідь ся архівы на час отворили, інтересовали ся о такы матеріалы передовштыкым історіци. Едітор той публікації – **Владимір Ільковіч** був пересвідченый, же міджі утаёныма до-

• Русинський новинар **Алексій Ількович**, котрий трагічно загинув при бомбардуванню Пряшова кінцем рока 1944.

кументами ся находити і часть жывота ёго отця – **Алексія Ільковича**, котрого він сам не зазнав, бо ёго отець трагічно загинув у часі другой світової войны почас бомбардуваня Пряшова. Была то незмыселна смерть. Як ся звыкне говорити, ёго отець був у несправнім часі на несправнім місці.

Самособов, сын ся хотів дізнати штонайвеце о послідніх місяцях жывота свого отця. Пряшівський архів му понукнув намного веце. Дістав ся ід справам о поліцейнім дозорі, поліцейним записам – доведна понад 40 документів з періоду од мая 1940 року, коли молодый редактор русинско-словацького розгласу (в радіожурналі) в Будапешті був слідований штатнов безпечностів, як ай з періоду ёго другого арештованя, кідь ся вернув з Будапешта – од 22. януара 1941, одколи був поставлений під поліцейный дозор, аж до ёго кончіны – при бомбардуваню Міста Пряшів у послідніх днях року 1944. В тім часі був Алексій Ількович в пряшівскім арешті – на улиці Конштантіновій ч. 6 – в сучасности є на тім місці Уряд геодезії і картографії. Войнову трагедію припоминають памятник жертвам бомбардуваня Пряшова 20. децембра 1944. Так ся сынови поступно зачала складувати мозаїка жывота ёго отця – новинаря Алексія Ільковича.

О думаню, поглядах на тогдышню політичну ситуацію, але ай о поглядах на розлічны аспекти жывота Русинів і їх історії мож ся дізнати много фактів із записів, першу часть котрых написав в арешті в Ілаві (1940), наслідно новинаря Алексія Ільковича поставили під поліцейный дозор і заказали виходити із свого квартелю. Так молодый новинарь знову зачав писати. Три основны части публікації

– **Позначкы ід проблемам підкарпаторуськым; Підкарпаторуська автономія; Обсаджіня Підкарпатской Руси Мадяріов** нам дають шырокогранный образ о особі Алексія Ільковича, на свою добу високо ерудованого, надміру

талентованого нелем позорователя і коментатора, але ай чоловіка, котрый ся активно включав до подій, чоловіка, котрому не був легковажный розвиток властного народа.

Ёго запискы в читателёви будять чуття обектívного нагледу зрілого чоловіка, котрый ся выгыбать неоектívным коментарям і намагать ся ситуацію выкреслити з надгледу, не натримуючі ани єдній з участных стран. Мож то збачіти при таких ёго коментарях, як характерістика Штефана Фенцика, котрого характерізує як найбівшого містіфікатора і маніпулятора, або погляд на тогдышне одношіня Мадярів ід меншынам. Алексій Ількович не мав потребу маніпулювати факты, скоріше їх хотів описати про історію якнайобектívніше. Як новинарь мав потребу написати правду ай о подіях, котры были в тім часі неправдиво презентованы (докінця ай посередництвом тогдышніх медій), а тыж о людях, што їх дакотры мали потребу в тім часі „спрятати“ выголошоваєм їх за мертвых. Дакотры з тых особ, о котрых медії інформовали же загинули трагічно смертєв, наслідно Ількович відів живых в улицях Будапешту.

Предкладаме честованому читателёви неблагу судьбу єдного члена русиньской грекокатолицькой родины Ільковичовых – Алексія Ільковича. Як молодый новинарь тыжденника **„Карпаторусскій голос“** був узнаваний і успішний, о чім свідчать ёго путёвы дорогы до Женевы (кідь ся підписовав Сент-Жерменський договір), але ай до Паріжа, Белеграду, Загребу, Прагы, Братіславы, до Будапешту, Ужгороду, Варшавы... Стрічав ся з домашніма і заграничныма аташе, з політіками, представителями воєньскых сил. Мав талант на языкы (словом і писмом овладав російський, словацький, чеський, німецький, мадьярський, латинський язык, вольно комунікувати знав по французькы, сербскы, хорватськы), любив ся стрічати з приятелями, што му было осудным ай при ёго посліднім заарештованю в році 1944. В пряшівській кавярни на Главній улиці (днешня Вікторія) бісідовав з приятелями по російскы. Такой го одвели шандарі і заарештовали, што му были наслідно осудным аж до такой міры, же при бомбардуваню Пряшова, кідь была шмарена бомба на будову арешту, загинув там ай він. За дакілько днів было місто Пряшів ослободжене...

З почливости ід особности Алексія Ільковича, але тыж з цілём, одкрити ай такы місця історії Русинів, сконціповали сьме дану публікацію, котра має амбіцію стати ся одборно-популярным выданём – літературов факту. Віриме, же публікація поможе выповнити „білы місця“ історії ці то як штудійный матеріал (прото сьме поважовали за вгодне доповнити ей рядом позначок і одкликів на одборну літературу), або як інтересне читаня о не так давній історії Русинів, як ай о погляді на тогдышній розвиток подій, котры ся дотыкали Русинів – як малочісленного народа під Карпатами. Публікація ведно з додатковим матеріалом є о то цінніша, же Обводный архів у Пряшові-Нижній Шебастовій є зась запертый, также к утаёваным матеріалам ся хто знать, ці буде мож іщі дістати, а хто знать, кільки з тых матеріалів там по зновуотворіню архіву зістане.

РУСИНСЬКИЙ ДІАЛЕКТ УЛІЧСКО-УБЛЯНСЬКОЇ ДОЛИНИ НА ЗАЧАТКУ 21. СТОРОЧА (4)

(Продовження з минулого числа.)

Результаты другой части анкеты

В другой части анкеты мали респонденты можность выбрати сі ці будуть хосновати латиніку або азбуку. Аж на єдного, вшыткы респонденты записовали свої переклады латиніков. Нашло ся дакілько респондентів, котры тоту задачу не выповнили або выхабили речіння, зато при поєднаних речіннях є різна кількість записів. В общім можеме повісти, же шкала способів записованя была дуже шырока. Респонденты хосновали різну інтерпункцію на записованя, дакотры писали кірілічними буквами, буквами з чеського ці німецького алфавіта. На основі таких „способностей“ записати свою бісїду мож декларовати велику і акутну потребу заведжіня навчаня русинського языка до школ. Нашым заміром было здобыти одповіді на нами поставлены вопросы. Результаты другой части анкеты уводиме так, же під каждым речінєм, котре в анкеті было уведжене на переклад, подробніше розаналізуєме выбраны слова, респ. укажеме, як были выбраны слова переложены і записаны.

4. Vypili sme po dve pivá.

Далше речіння сьме выбрали таксамо зо заміром выслїдити записованя в словацькім языку неєстующіх фонем. Лексему „**выпили**“ респонденты записали переважно в двох формах: „**vpili**“, то значить без фонемы /**ы**/, записало 36 респондентів, і у формі „**vypili**“, котру записало 39 респондентів. Далшы формы вжыты поєднаными респондентами, котры ся у выслїдках анкеты рефлектують, суть: „**vpeli**“, „**vypele**“, „**vpeli**“, „**vpuly**“, „**vpili**“, „**vymlili**“.

Слово „**пива**“ респонденты в 59 припадах записали уже споминаным способом – букву **u** записали буквов **e** „**peva**“, в 26 припадах записали букву **u** буквов **i** – „**piva**“. Мале число респондентів записало лексему в таких формах: „**pyva**“, „**pěva**“, „**puva**“, „**pva**“ і „**piv**“. Про ліпшу представу уводиме записы:

[Vypili jsme po dvi pěva.; Vpili sme po dvi peva.; Vypili sme dvi piva.; Vpele sme po dvi peva.; Vypili sme po dvoji piv.; Vypili sme po dvi pyva.; Vpyly jsme po dvi pyva.; Vpeli sme po dvi peva.; Vypeli sme po dvi peva.; Vypili sme po dvi peva.; Vymili sьме по дві пива.]

5. Zíd' z tej posteľi!

В речіню было нашим заміром выслїдити, ці респонденты хоснують форму імперативу із закінчїнем **-uŕ**. У середній генерації сьме тот способ зареєстровали в пару припадах в устній формі, зато нас интересовало, ці высловность буде рефлектована і на писмі. У молодой генерації бы сьме з наслуханого повіли, же формы імперативу вживають без кінцевого **-ŕ**.

Респонденты ани в єднім припадї не записали імперативный способ з кінцевым **-ŕ**. Різным способом сі управлївали слово „**зыйди**“, котре ся в результатах анкеты рефлектує у формах: „**zjde**“ (12-раз); „**zjdi**“ (6-раз); „**zjdy**“ (12-раз); „**zjdy**“ (8-раз); „**jde**“ (8-раз); „**pod**“ (4-раз) і в різних далшых формах.

Форма Г. ж. р. указующого містоназівника „**тої**“ была записана респондентами до анкеты найчастіше, аж 51-раз. Форма „**туй**“ была записана 17-єма респондентами а форму „**тој**“ записало 13 респондентів.

Лексема постіль в Г. єд. ч. была респондентами записана найчастіше (41-раз) у формі „**posteli**“. У формі „**posteli**“ з мягким **л** [л'] была записана 16-раз а у формі „**postili**“ 10-раз. Лексема была записана рїдше і в других подобах, напр. „**postely**“, „**postele**“, „**nocmeli**“:

[Zjdy z toji pósteli.; Jde z toji posteli.; Zijde z toji postili.; Zjde z tuj posteli.; Zidi z toj posteli.; Pod dolovka z postele.; Zyjdi s toji

posteli.; Zjdi iz tuj posteli.; Jde dolovka z toji posteli.; Zjdy stoj posteli.; Jde het z toji posteli.; Z(y)jde z toj postili.; Зыйде з мої ночмелі.; Jdy dolou is tuj postely!]

6. Prídeš domov na Vianoce? 7. Na Vianoce jeme kapustnicu a pirohy a na Veľkú noc šunku, klobásu, vajcia a hrudku.

Обидві речіння аналізуєме доведна, бо в першім речіню сьме хотїли становити, як часто респонденты вжыють, дасть ся повісти уж фразу – [приїдеш до́му на с'аткы?], в котрій ся думать на рождественны або великодны свята. На тото речіння надвизує далше, котре зачінають словацьким еквівалентом слова „**Рождество**“ – „**Vianoce**“, а продовжує назвами традицїх ідел, звязаних з даныма святами, при котрых хочеме слїдовати, як їх респонденты запишуть і ці будуть знати їх русиньскы еквіваленты.

На основі результатів можеме повісти, же уведжену фразу вжыло у формі „**sjatky**“ і в другім речіню 13 респондентів. 11 респондентів вжыло форму лем в єднім речіню. Найросшыренїшов формов, яку респонденты записали в 20-ох припадах в обидвох речіннях а в 30-ох припадах в єднім з речїнь, была „**Vianoce**“. Форма „**sjatyj večor**“ была в анкеті записана при обидвох речіннях 9-раз а при єднім речіню 13-раз. Єй варіант „**sjatj večor**“, при котрім респонденты выхабили графічний знак на записаня фонемы /**ы**/, сьме в анкеті зареєстровали 8-раз при обидвох речіннях а 7-раз при єднім речіню. Далшыма выхоснованыма формами, котры уже чиселно не будеме аналізувати, были: „**roždestvo**“, „**svjatyj večor**“, „**siatky**“, „**svjatki**“, „**svjatj večir**“, „**sjatki**“, „**sjatj večor**“, „**Rustvo**“ і другы.

Лексема „**капустниця**“ перешла до діалектной лексікы як поменования їдла, при котрім старша і середня генерація доднесь хоснує і еквіваленты [грибы с капустою; грибы] або даколи і [ма'чанка]. В результаті нашой анкеты був русиньський еквівалент назвы традиционного їдла з грибів і капусти „**hriby (s kapustou)**“ (акузатів синг.) записаний лем 7-раз, причім раз было конкретізоване, яким способом є їдло приправлєване „**šičeni hriby**“. У формі, в якій ся назва (в акузативі синг.) записує і в словацькім языку „**kapustnicu**“, єй до анкеты записало 56 респондентів а в іншакых формах „**kapusnicu**“, „**kaposnicu**“, „**kapusnycu**“ – 13 респондентів. В формі „**kapustu**“ або „**kapostu**“ (акузатів синг.) єй записало 7 респондентів.

При далшїм слові „**пирогы**“ сьме слїдовали, до якной міры респонденты будуть під впливом орфоєпічної нормы словацького языка. З результатів можеме повісти, же форму згодну із словацьков орфоєпіов „**pirohy**“ респонденты вжыли лем 13-раз. Найвеце респондентів, аж 45, записало назву у

формі „*perohy*” а форму без графічного вираження фонемы *hV* „*peroh*” записало в анкеті 20 респондентів. Далшима формами запису були: „*perohi*”, „*perohe*”, „*pirohe*”, „*piroh*”, „*pyrohy*” і „*pyroh*”.

Назва великодних свят була респондентами записана різними формами. Найфреквентованішими були форми „*velekdeň*” – в 22 припадах, „*velegdeň*” – в 14 припадах, „*velikdeň*” – в 12 припадах, „*veligdeň*” – у 8 припадах і „*velekoňa*” – в 10 припадах. 5 респондентів записало назву словацьков пожычков „*veleka nuč*”.

Словацьку лексему „*šunka*” в адекватній формі акузативу єд. ч. в контексті замінило в анкеті за русинську назву 18 респондентів. З того у формі „*šoudru*” ей записало 12 респондентів, у формі „*šoudrju*” ей записали троє респонденти, у формі „*šovdru*” була записана двома респондентами а у формі „*šovdrju*” таксамо двома респондентами.

Лексему „*kovbasu*” (акузатив синг.) записували в анкеті респонденти найчастіше, точніше 50-раз, як „*kobasu*”. Далшима формами їх запису були: словацька форма „*klobasu*”, котру так записало 17 респондентів, „*koubasu*” – 12 і „*kovbasu*” – 7 респондентів.

Слово „*яйця*” записали респонденти двома способами: „*jajca*” і „*vajca*”. Другу форму вжыло 14 респондентів.

При лексемі „*грудка*” 43 респондентів заміняло у зо словацького буквов *o* – „*hrodka*”. Про ліпшу представу уводиме приклади записів обидвох речінь:

[*Prejdeš domu na sjatky? Na Rustvo jime kapusnicu a peroh a na Pasku šunku, kobasu, jajca a hrodku.; Prejdeš domu na Vianoce? Na Vianoce jime kapustnicu a perohy a na Velekdeň šunku, koubasu, jajca a hrodku.; Prejdeš domu na Sjatj večur? Na sjatj večur jime kapostu a peroh na Velekodňa šunku, kobasu, vajca a hrodku.; Na sviatj vecir jime kapusnicu a perohy a na velekdén šunku, kovbásu, jajca a hrodku.; Prijdeš domu na Sjatky. Na Sjatky jime kapostnicu aj pirohy a na Veligdeň šoudru, kobasu, jajca aj hrodku.; Prideš domu na sjatj večur? Na sjatky jime sičeni hriby a perohy a na velegdeň kovbasu, jajca a hrodku.; Prejdeš domu na sjatj večur? Na sjatj večur jime hriby s kapostou a peroh a na velegdeň šunku, kobasu, jajca a hrodku.; Prejdeš domu na Satj večur? Na Satj večur jime kapusnicu aj perohy a na Velikdeň šunku, kovbasu, jajca a hrodku.; Prejdeš domu na sjatj večur? Na sjatj večur jime kapustnycu a peroh a na velegdeň šoudru, koubasu, jajca i hrodku.; Prejdeš domu na Roždestvo. Na Roždestvo jime hreby a pirohy a na Velekdeň šunku, kobasu, jajca a hrodku.; Prejdeš domu na sjatj večur (sjatky). Na sjatj večur jime kapustnicu a perohy a na velekoňa (velekdeň) šoudrju (šunku), kobasu a hrodku.; Prejdeš domu na sjatky? Na sjatj večur jime kapustnicu a pirohe a na velekoňa šovdrju, koubasu, jajca a hrodku.]*

8. Napočítala som ich štrnást’.

В лексемі „*нарахувала*” сьме ся заміряли на міру хоснована старої форми „*лічїти*” і нової „*рахувати*”, бо предпокладаєме, же молода генерація хоснує лем словацьку форму [почи́тати].

З вислїдків можеме повісти, же наш погляд ся підтвердив, бо аж 60 респондентів записало до анкети форму „*napočítala*”. Форму „*narachovala*” записало 15 респондентів з котрых четверо было з молодой генерації. Варіант записаний з *-j-*, котрый означать помягчїня передстоячого согласного */p/*, „*narjachovala*”, записало 5 респондентів а стару форму „*naličila*” записало до анкети 10 респондентів, з котрых 7 было з молодой генерації.

При числовнику „*штирнадцять*” респонденти записали основу слова многима формами із закінчїнями „*-dsat/-dcat/-cat*”. Найфреквентованішы были: „*četrn-*” у 34-ох респондентів, „*četern-*” у 23-ох респондентів, „*čtrn-*” у 6-ох респондентів а „*čitrn-*” у 7-ох респондентів:

[*Napočítalam jich čtrnecat’; Napočítala jem ich četernacat’; Napočítala ich jem štrnecat’; Napočítala jem jich čitrnadsjat’; Naličela jem jich četernacat’; Narachovala jem jich čtrnadsat’; Napočítala jem ich čotrndecat’; Hanočimала ем їх четырнадцать.; Ja ich napočítala četynradcat’; Naličelam ich čiternacat’; Napočítala jem jich šeternacat’; Napočítala jem jich četěrnatsjat’; Narjachovala jem jich čytyrnacat’; Naratal jem jich čtrnecat’.]*

9. Posiala som kapustu a všetky priesady som uložila na schody na verandu.

До речїня сьме помістили три слова, котры в данім діалекті мають стары форми, то значить, же нашым заміром было выслїдити, ці такы форми респонденти вихоснують а главно, ці їх запишуть респонденти з молодой генерації.

Лексему „*капусту*” (акузатив синг.) респонденти в анкеті записували двома формами „*kapostu*” і „*kapustu*”, причім о першій можеме повісти, же є записана подля регіональної высловности даного слова, но о другій сі то твердити не доволїме, бо респонденти могли дане слово записувати під впливом словацького языка. Першов формов записало лексему 53 респондентів а другов формов 42 респондентів.

В анкеті сьме выслїдили 18-раз вихосновану старшу назву „*россада*” (в акузативі синг.) у формах „*rosadu*”, „*rozsad*”. З молодой генерації таку назву вжыло 5 респондентів. Другы респонденти одводжовали слово од словацькой назвы.

Далше слово „*рападічи*” в анкеті записало у формі „*na garajdiči*”; „*na garadičoch*” а „*na garadičy*” 11 респондентів, з котрых четверо было з молодой генерації. Переважна часть респондентів записала форми слов „*schody*” і „*schod*”.

Слово „*ганок*” было записане респондентами у формах „*na ganok*” а „*do ganku*” 26-раз, причім респонденти молодой генерації го записали 16-раз. Частіше записаныма были форми „*na verandu*”, „*na verandi/-di*” – 53-ома респондентами.

Велику шкалу вжыток форм запису маєме захоплену при перекладі слова „*všetky*”, де респонденти вжыли найменше вісем варіант запису.

Частку „*потом*” вжыло 19 респондентів і в куртїй формі „*pak*”, а 12 респондентів во формі „*potomu*”. Про ліпшу представу уводиме записы:

[*Posjala jem kapustu a štk priesad jem potim uložila na schod na verandu.; Posialam kapostu a všitky prisady jem dala na garajdiči i na chodbu.; Posijalam kapostu a šitky prisady jem potomu dala na schody na verandi.; Zasijala jem rosadu a vsitky peresady jem polozila na schody na ganok.; Posijalam kapostu a vštki priesady jem potom poukladovala na schody do ganku.; Posijala jem kapostu a všitky priesady jem potom položila na schody na verandu.; Posijala jem kapostu a vštku rozsad jem potom podavala na schod na verandu.; Posijala jem kapostu a vštku rosadu jem potom položila na garadičoch na chodby.; Zasila jem kapostu a vštki presadky jem dala na garadičy do ganku.; Posijalam jem kapostu a všitky peresady jem pak dala na garadiči na gánok.; Posijalam kapostu a všitky sadenici jem potom poskladovala na schody na verandi.]*

10. Počítam s tebou.

В речїню респонденти вихосновали веце можностей запису. Найчастіше, аж в 54 припадах, были вжыты форми „*počítav*” і „*počítavu*”. В дакількох припадах сьме захопили форму слова творену од часослова рахувати „*rjachuv/-vu*”, „*rachuvu*”. 10-раз была записана словацька форма „*počítam*” і модіфікована „*početam*”. В поєднх припадах форми „*bizuvu*”, „*spolihav*”, „*ratam*” і „*liču*”.

[*Bizuvu sa na Ťa.; Počítav s tobou.; Počímav s tobou.; Ratavu s tobou.; Počítavu s tobou.; Početam s tobou. Spolihav na tebe.; Rjachuvu s tobou.; Rjachuv s tobou.; Rachuvu iz Tobou.; Liču stobou.; Počítam s tobou.]*

(Продовжїня в далшїм числі.)

ТЕМА ДРОТАРЬСТВА В СЛОВАЦЬКІЙ І РУСИНЬСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ (4)

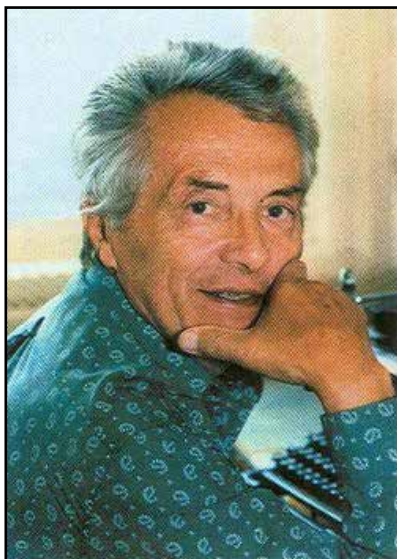
(Продовжіння з минулого чісла.)

Владімір і Андрей Ферковы

Владімір Ферко, брат знамого писателя Мілана Ферка, є новатором в области літературы факту на Словакії. Народив ся 10. августу 1925 в селі Вельке Ровне до ремеселничькой родини. Народну і міщаньску школу выходив у роднім селі (1931 – 1940). Попри роботі выходив і середню школу в Братіславі, де в році 1954 зматуровав. Потім продовжовав штудувати журналістику на Філософічній факулті Університы Коменського в Братіславі. В роках 1950 – 1965 був редактором денника *Смена*, корешпондентом болгарского денника *Народна молодеж* (Софія) і грузиньского денника *Молодой Ленинец* (Тбілісі). Быв ведучім публіцистичного одділіня тыжденника *Предвой* і заступцём шефредактора тыжденника *Нове слово*. В роках 1969 – 1985 ся реалізовав як репортер *Смены на неділю*. Од року 1986 був у слободній професії. Умер в Братіславі 24. октября 2002.

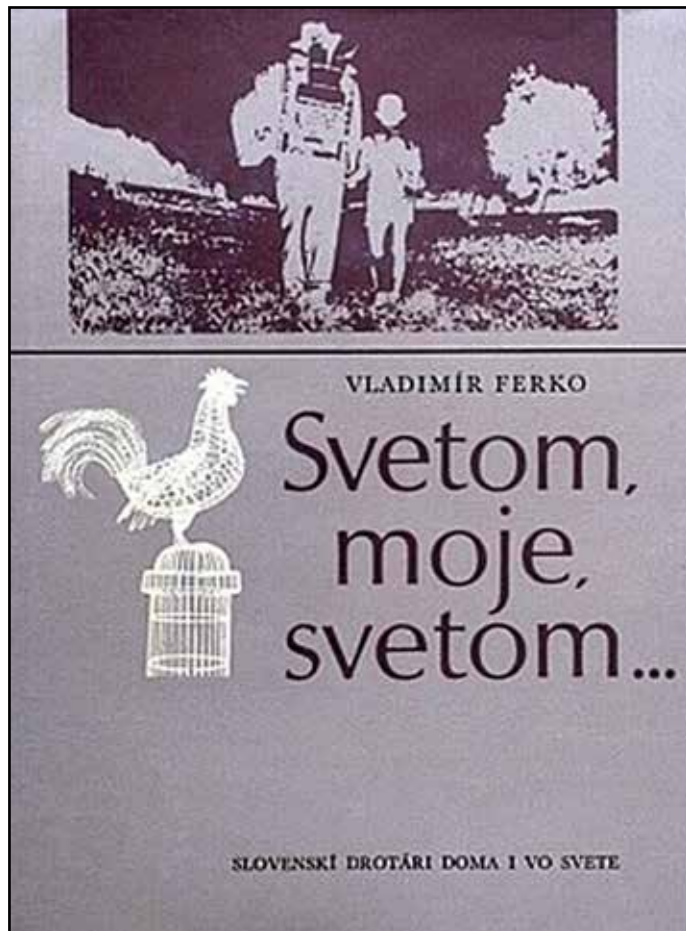
Владімір Ферко

Літературна творчість

Домінантнов темов літературной творчості Владіміра Ферка є Словакія, ей природа і сучасність. Є тісно звязана з ёго професіов новинаря-репортера. По інтензивній новинарській роботі дома і в світі (Чіна, Монголія, Ветнам, Швейцарія, Італія, Німецько) дебютував книжков *Тайфун є добрый вітор* (*Tajfún je dobrý vietor*; 1959), в котрій розповів зажитки з путування по Чіні. В далшых публікаціях ся выразно

орьентує на літературу факту. Ёго книжки суть комбінаціов популарізачного выкладу, репортажи і есеї. Характерізує їх прісна робота з фактами, интересный выклад і способность задумати ся над явами природы в звязи з работов людей, з їх думанём і чутём. Така є публікація *Вено з правіку* (*Veno z praveku*; 1962) о природнім богатстві Словакії. І в далшій публікації *На дні світа* (*Na dne sveta*; 1964), комбінує інформації о яскынях і їх геологічнім походжіню, о мальбах яскынного чоловіка, о яскынній флорі і фавні з работов днешніх бадателів. Подобна тема є зображена і в далшій публікації *Тринадцять златых камінів* (*Trinásť zlatých kameňov*; 1968). Есеїстичнов формов пише о роботі чоловіка з природнім богатством. Переважну часть тых книжок

адресовав молодому читателёви. Белетристичный характер має книжка про молодеж *Червений делфин* (*Červený delfín*; 1964) о групі хлопців, котры ся пушають на небезпечну путь по вылятиї з корыта ріці. О непознанім світі ся бісідує в невеликих научных публікаціях *Зеренко, отвори ся!* (*Zrnko, otvor sa!*; 1964) і в публікації *Малый зелінкарь* (*Malý zelinkár*; 1968). Незвычайным споїнем документу і белетристичного приступу є книжка *Конопляный криж* (*Konopný kríž*; 1970). Основов окремых повідань є все реална пригода. В публікації *Козмічны каравелы* (*Kozmické karavely*; 1971) ся заміряв на снагы людства выступити до весміру. Книга *Діаманты* (*Diamanty*; 1975) ся операть о шыроку фактографію, історічны події і сполоченьску проблематику. І *Злата носталгія* (*Zlatá nostalgia*; 1975) є розповідёв о роботі чоловіка. Автор проявлять узнання роботі, котра приносить хосенны выслідки. Портрет злата звічнив у монографії *Жовтый диявол, жовтый бог* (*Žltý diabol, žltý boh*; 1978), в котрій згорнув много фактів о златі. Комплетность і систематичность інформацій у Ферка ту досягла аж уровень научной літературы. Цілена енциклопедічна приправа ся проявила в шырокій роботі *Книга о Словеньску* (*Kniha o Slovensku*; 1978), де ся не забыло на ніч важне з історії, ані з природных крас і емоціональных акцентів своєї отчизны. **Найвекшым успіхом в літературі факту є книга *Світом, мої,***

*світом... (Svetom, moje, svetom...; 1978). В ній В. Ферко, котрый сам походить з дротарьскої родини і края, інтересно і з умелецьким вкусом приближив читателів тото шпеціфічне ремесло. Презентує дротарів не як вандровників, але як людей зручних, способних і активних. В многім так нарушив завжываны і часто фалошны предствы о дротарях. Богата документація, образ жывотных судьб, писомны і фотографічны доклады підвышили ціну книжки і припомогли ліпше спознати жывот в найтяжшых условіях, в яких дротарі часто робили і жили. Публікація была переложена до мадярського, польского, російского і грузиньского языка. По році 1989 вышли В. Феркови такы публікації: *Мартін на чорнім коню (Martin na čiernom koni; 1992)*, кримінальны пригоды *Пригоды драчіх цісарів (Міфы старої Чіны, (Príbehy dračích cisárov. Mýty starej Číny; 1993)*. **Ведно зо сыном Андрієм выдав роман о памяти або дротарьску сагу *Як дики гуски (Ako divé husi; 1994)*, подля котрого був накручений і тройділный фільм.** Далє выдав публікації *Правда Руда Правдіка (Pravda Ruda Pravdika; 1995)*, *Словенсько, моя отчизна (Slovensko, moja vlast'; 1996)* і есеї *Закон сметанки (Zákon smotany; 2000)*. За свої творы був оцінений Цінов Франя Краля (1985), Цінов Егона Ервіна Кіша (1993) а в році 2001 був оцінений Цінов Йозефа Цігера Гроньского, котру уділює Матіца словенська.*

Андрей Ферко

Біографія

Писатель, прозаїк, сценаріста Андрей Ферко ся народив 19. януара 1955 року в Братіславі. Походить з родини новинаря і писателя Владіміра Ферка. В центрі інтересу словацького писателя є переважно проза, займаєть ся і драмов, але і літературов про діти і молодеж. Высокошкольскы штудії абсолвовав на Природознательській факулті Універзіты Коменьского в Братіславі, де ся займав нумерічнов математіков.

По скінчіню штудій зачав робити як одборный асистент на катедрі почітачовой графіки і спрацованя образу Математічно-фізичной факулты Універзіты Коменьского. Є закладаючим членом словацького центра ПЕН-клубу. Жыє в Братіславі.

Літературна творчість

Писатель Андрей Ферко дебүтовав в році 1977 прозов *Мягка нуть (Jemná cesta)*, котра обягує шість повідань. Темы автор находив главно в жывоті сучасной молодежи, котра хоче неперестанно обявлявати штось нове. У збірці коротких проз *Слід (Stopa; 1983)* обернув свій інтерес на жывот молодежи у великім місті, на їх світ в пиварнях, на дискотеках і в різних клубах. Кінцём 70-ых років приніс Андрей Ферко до словацькой прозы элементы гротескы і пародії, гравости і рецесії аж абсурду і сленгу, што корешпондовало із способом жывота і естетічным чутём наступаючої генерації. В тім часі своєю творчости ся занимав главно короткыма повідками і новелами зо знаками театралной імпровізації і сці-фі. Ёго прозы ведуть к філософічным екскурзам о змыслі сучасного жывота і кладуть знепокоючі вопросы до будучности – главно у звязи з екологіов, жывотным простором, компютерізаціов людьского жывота і думаня. Многы авторовы прозы, їх штілістика і поетика суть позначены математічно-почітачовым способом думаня, што корешпондує з ёго професіов і довгорічныма активітами в области експеріментального театру. **В році 1994 выдав Андрей Ферко ведно зо своїм отцём Владіміром Ферком прозу *Як дики гуски (Ako divé husi)*.** Окрем проз є писатель і автором драматічных гер. Про театр написав в році 1987 гру *Ніч на замерзнутім озері (Noc na zamrznutom jazere)*, про телевізію то были дві gry, в році 1996 *Балада о докторови Густавови Гусакови (Balada o doktorovi Gustávovi Husákov)* а о два roky пізніше *Громадный портрет президента Бенеша (Skupinovú portrét prezidenta Beneša)*. Є тыж сполуавтором розгласовой gry *Гуро в різиковій тяжи (Rizikovo tehotný Hugo)*. За свої літературны творы був Андрей Ферко оцінений Цінов Літературного тыжденика (1995) і Цінов Словеньского писателя (1984).

Характерістика книги *Як дики гуски*

„Початкы дротарьства не суть мотивованы нияков туристіков, але skutочным боєм за пережытя“, споминають в єднім розговорі про *Knižnú revue* (1994) авторы роману *Як дики гуски*.

Од написаня того незвычайного твору уж перешло дакілько років. Авторы отец і сын Ферковы му дали акуратный підтітул *Роман о памяти (Román o paměti)*. **Книга є інтересна тым, же в ній є зазначена богата народна історія, а главно дротарьске ремесло зо вшыткым, што к нёму належить.** Коло десяти років бісидовали самы авторы о єдній пригоді і шпекуловали о тім, як зачати. Аж наконець у них дозріло пересвідчіння, же тема ся не дасть вычерпати, кідь ся робить методов літературы факту. К діспозиції мали пребогатый матеріал, котрый Владімір Ферко зберав цілый жыбот. „...Тота фактографія была така богата, же просто было треба лем выберати а потім уж на ній лем будувати і формувати ю.“ (Гевешіова, 1994, с. 16) Роботу собі поділили так, же отец писав перше тоты сільскы части, зато же выріс на селі, а потім написане ведно поперерабляли.

Приближно на 150-ох сторінках у трёх частях є переповіджена дротарьска сага родини Кіпусовых. Пригода є як цілок фікціов, но вшыткы части, з котрых є цілый роман поскладаны, суть крыты тым, што ся реално даколи стало. (Гевешіова, 1994, с. 16)

Як дики гуски

Як сьме конштатовали в попередніх капітолах, ід історії словацького народа неоддumno належить дротарьство. Уж од непамяти ся парібци-дротарі выберали

спробувати щастя, скусити світ. Як пишуть автори на обалі книжки „... сагу Як дикы гускы мож порозуміти як постмодерный роман – о памяти, як оригінальний твір магічного реалізму.“ Тот документарный роман є о судьбі словацьких зачинателів-пропагаторів світовости дома, а словацькості в світі. **Автентічна, містами аж фантастична розповідь о історичних фактах і найрозлічніших „пригодах і трафунках“ видавають як потенціалне свідоцтво сын і внук рівняньского дротаря з далекої Грузії.**

Книжка вышла в році 1994. Присвячена є памяті і культурному одказу словацьких дротарів. Вшиткы поставы суть фіктивны, але створены подля реалных постав дротарів... Дія ся одбыває в роках 1830 – 1918 і є родиннов сагов дакільких генерацій Кіпусовых. Обсягує зачаткы розвою дротарського ремесла в родині позначеній бідов, выкреслює людскы драмы, путованя за роботом до різних кутів світа, поступне богатнуня і podnikateľську здатность героїв, їх успіхы і прогры, но главно людскы судьбы в тяжкых часах.

Довгорічний гнів між ридинов Кіпусовых і Гардоновых приносить многы кривды. Емотивны описы Словації в минулости, соціалны проблемы, політичны події і сполоченьскый розвой – то то вшитко є сучастів мозаїкы розповіді в третій особі („він“-респовідачом). „Він“ розвиває дію, доканола знаючі внуторный і вонкашній світ протагоністів, їх найтайнішы думкы, описує і коментує їх skutky, уводить пряму реч постав, але тыж довысвітлює дію. Через „нєго“ ся перед читателєм отваряє світ народной містики і звиків, котры суть вічним колобігом світа, природы і людського бытя. Роман є написаний у формі денника, также читатель точно знає, котра подія ся де і коли одбыла. Творять го три части: *Спробувати світ, Вімязі, Ягоды (Skúsiť svet, Vécazi, Jahody).*

В першій части прийде на світ малий дротарь. Богынька прикликана к породу го на хлібовій лопаті выпхає вон об-

лаком до снігової курявы зо словами: „Світом, моє, світом!“ (Ферко, 1994, с. 7) Ани поганьскы ритуалы зо зілєм, когутячов головов ці хрістіаньсков громнічнов свічков і зо свяченов водов не забрають трагедії в родині, і жена такой по породі умерать. Старостливый отец ся снажить, но не докаже ужывити шість голодных дітей. На святы вечур 1831 року за драгов з корчмы, де вымінив і послідню козу за пару теплых рогликів і міх груль, ся послизне на замерзнутій лавці і поранить ся так нещастно, же по пару днях умерать і він. Сусідове і далша родина собі поділять діти, але того найменшого не хоче никто, бо з того іщі не є ниякий хосен. В тім моменті ся як кібы на прикликаня в дверях зъявив дідю Кіпус. Вернув ся зо світа і ани бы ся му не приснило, же єго сына днесь поховали. Возьме сі того наймолодшого внука, дасть го похрестити, а од того моменту суть малий Юрко Кіпус і єго дідю Кіпус нерозлучнов паров одказанов сама на себе. Дідю ся з отчєм духовным за погробы сына і невісты і за хрест выривнать так, же каплічку за селом закрывє мідянов стріхов. Тота світить додалека як огонь, а отец духовный ся не таїть, же таку бляху іщі нігда в животі не відів. Узнавать, же дідю є світом скушений чоловік. Зато, же ся знає добісідовати по німецькы, дає му понуку, жебы зістав дома і поміг при основаню освітнєго сполку подля взору Юрая Фандлія „Усиловный домашній і польный господарь...“ („Pilný domajší aj poľný hospodár.“ (Ферко, 1994, с. 16). Отець духовный жадає дідю, жебы му поміг будити народ, пересвідчать го, жебы зістав дома: „... Зістати бы сьте мали дома! ...Кідь вшиткы будуть як вы, то ціла фарность упаде. Шыковны люде одходять, а там десь по світі розвивають чуждїну.“ (Ферко, 1994, с. 17) Дідю Кіпус му высвітлює чом треба одыйти гет: „... Але ту нїт зарібку... Як мі ту дасте роботу, нігда одталь не одыйду.“ (Ферко, 1994, с. 17). Отець духовный ся не хоче дати одбити Кіпусовыма словами і пересвідчать го дале: „Одыйти з отчїзны не є служба отчїзні.“ Дідю є але пересвідчєный о своїй правді: „А скапати дома – є служба отчїзні?“ (Ферко, 1994, с. 21). Проблем – чом одыйти, і наспак – чом зістати на місцю, де ся зачинають скалы а кінчіть ся хліб, є спуючов нитков цілого роману. Угорська верхность пересвідчать людей, же мімо Угорська нїт живота, а кідь є, не є такий... Світом скушений дідю але знає, же кідь не одыйде, покапають од голоду, бо Відень оголошує, же підвышить дані і край ся вылуднить. На уряді не хотять малого Кіпуса записати дїдови до пасу. Він але перейде цолникам через розум, а внука через граніці перенесе в мідянім горнцю. Бляху на горнець сі пожычів зо стріхы каплічки, котру сам лем недавно закрыв. Діві Марії обіцяв, же бляху честно верне.

В горнцю мав окрем малого Юрка і пасть на мышы зо здохнутым патканєм і шкрябав ся по цілім тілі, жебы то вызерало, же мать ушы. І так ся мусили дротарі понижовати, жебы забезпечили про себе і своїх найблизших який-такий достойный живот. А так ся малий Юрко в горнцю передротаров ав до Конірсбергу. Магічность і іраціональность роману зміцнюють нечеканы посуны в часі.

Дія роману ся нараз по обернутю єдної сторінкы (як кібы махнутєм чаровного прутика) посуває выразно допереду і постава малого Юрка має уж дванацять років. Без проблемів бісїдує і читать по німецькы. Правда, з дідом і зо своїма краями бісїдує по рівняньскы. В романі ся окрем словацького діалекту треба перегрызти і через діалоги по німецькы, російскы, англїцькы ці мадярьскы. То, же авторы зволили оригінальну подобу выповідей, часто без перекладу (што, мімоходом, тыж выкликує при єго читаню таємство, автентічность перепоену з іраціоналностей, містами аж містичностей конкретной среды, в котрій ся діалоги розвивають), свідчить о їх професіоналности і твір ся стає незвычайным. Літературным словацькым языком бісїдує лем респовідач,

а тиж часть діалогів по німецькы ці мадярьскы є доповнена по словацькы. Звышок авторы охабили на языковы способности читателя. „Bei uns ist immer Arbeit, Gretchen. Забыла єсь на жумпу?“ (Ферко, 1994, с. 27) Дротарі ся в світі не бояли ниякой роботы. „Arbeit wie Arbeit“ (Ферко, 1994, с. 28). За єдину ніч выносили конігберьскому урядникови жумпу, у Відню поправили погубену друкарську машину, водоводный когутик, попри тім вырабляли пасти на мышы, плели ситка, знали виробити рынву, одротовати глиняны ґраты і много далшых виробків. Шкода, же в очах богатых міщанів были лем вушавы вандровници без домова, што ходять од дверей ку дверям і просять жебы їх переночовали. Смутны, але правдивы віршы спроваджають героїв роману цілым жывом.

*Дротарі, дротарі,
Так як дикы гускы...
По тім шырім світі, по тім
шырім світі
блудити мусите.*

*Крошню сі постелить,
міхом ся одіє,
іщі ся му, іщі ся му, іщі
фраїрка присне.*

*Drotári, drotári,
jako dzivé husi...
Po tem šírem svece, po tem
šírem svece
potlú kac sa musí.*

*Kapsú si posteľ,
vrecom sa odzėje,
ešše sa mu, ešše sa mu, ešše
o frajérce sníje.*

(Ферко, 1994, с. Але нашов ся і дахто, хто обдивляв їх тверды од дроту долоні. Была то Юркова перша любов з Відня, кідь мав наймолодшый, а властно послідній Кіпус сімнадцять років. Габі, дівка друкаря, завідила Словакам, же спознають світ. Вшиткы Юрковы сестры і братя за тот час померли, Юрко їх знав лем з дідовою розповіді. До Рівного пришла велика біда, много людей померало, же їх не стигали ховати. Послідні дротарьскы роки діда Кіпуса вели до Відня, де кінчить свою путь. Дідо іщі стиг розбігнути фабрику на výroбу різних домашніх потреб. „Кібы єм умер, хотів бы-м лежати в Рівнім. А ты мусиш іти ку каплічці, одпросити за мене Діву Марію і обляховати зад стрішки мідянов бляхов, обіцяв єм їй то. Гей? Мы до того Швайцу не дійдеме...“ (Ферко, 1994, с. 40)

Юрко Кіпус іде по першый раз до родного краю. Поховать діда і сповнить, што му обіцяв. В селі є з нёго герой, „... вытягне з весты ладічку тонких довгих цігар і роздавать хлопам. Пахають, гымкають, не знають, што з тым, але доган чують. ... Юрко Кіпус в тім моменті зачеє цалком незнаме чувство узнання. В світі брали дротарів як послідніх, але ту ся чув першый раз міджі своїма, ту ся не выпрошує він, ту ся просять ёго!“ (Ферко, 1994, с. 56-57). В містній корчмі му зась загатив ёго крокы Яно Гардон. Од маленька му носить лем біду. В Конігсбергу вкрав кліщі і сховав їх Юркови до крошні, у Відню Яно тайно сполупрацював з властником друкарні і носив выдрукованы летаки намірены проти владі до Праги, де го хопили і заарештовали. Тото таємство о летаках прозрадила Габі лем Юркови, зато підозріння зо зрады впало на Юрка, а він мусив одійти з Відня. А жебы того не было мало, і по приході Юрка до Рівного продовжує Яно Гардон в своїх інтригах. Юрка, потуженого алкоголом, пошле в

ночі за гарджавов Йоганов. Юрко, пересвідчений о тім, же іде ку Ганці Шайтлавці, за котров позерав коло церькви, пішов. „Мав єм выпите, уйку. Яно Гардон ня ку ній дошиковав. По погробі... Тма была...“ (Ферко, 1994, с. 66) Дарьмо Юрко высвітлює околности. Іщі ани гонты¹ на стріху не стиг выстругати. „Перед віварём вічне світло, ... На правім боці Гардоновы, на лівім Кіпусовы. ... Невісты в кроях, і Гардон. По містьскы ся облікають лем Юрко Кіпус. Обидві молоды суть в тяжи.“ (Ферко, 1994, с. 66). Занедовго ся народить нова надія Кіпусовой родини, дротарь зо златым дукатом в жмени.

До Рівного пришли козаці з Росії, а кідь так попивають з містныма, до корчмы войдуть шандарі і глядають Яна Гардона. Кідь выбитый корчмать зачеє Янове мено, наведе шандарів на фалошну стопу, жебы заперли Юрка Кіпуса. Яно ся міджітым вытратить з корчмы. Шандарєви ся ціла сітуація выяснить, но уж є пізно, спокійный Яно одходить з козаками до Росії. „В церькви сидять скоро самы жены, діти і стары дідове. Отець духовный крічить: „А тото вам повідам рівно по рівняньскы, жебы сьте сі то запамятали. Зато є іщі една божа заповідь: Своє село не охабиш! Єденацята заповідь. Розуміли сьте? Одыйти до світа гет од своїх – то є гріх! ... Одходять дротарі з „джарками“², спроваджаны женьським плачем тратять ся в ранній молзі.“ (Ферко, 1994, с. 83 – 84) Одходять спробовати світ, як дикы гускы, жебы ся могли вернути як вітязі.

Настав час, жебы нас авторы книжки провели і жывом далшых членів Кіпусовой родини. Як вандровали, де всягды ся „передротовали“ і як ся їм дарило. Тото вшитко ся пише в другій части роману під назвов *Вітязі (Vízazi)*. Найперше спробовати світ, а пак ся вернути домів як тоты, котры го добили і пришли до родного краю з традиційным „вавіновым вінцём“. Што властно wygrали словацькы дротарі в світі? Клубятко дроту ся одвивать все дале і дале. Уж ся качать нелем до Конігсбергу, Відня, Праги ці Прешпорку, але і до Петрограду, Харбіну, Гамбургу, Нью Йорку. Дротарі, котры ся вернули до родной „Дротарії“, были вітязями дома, а тоты, што зістали барз далеко од дому, стали ся вітязями там, у світі.

Дротарьске ремесло заживать свій златый вік, є в росквіті. В роках 1855 – 1887 ся дарило дротарям всягды, а ділні просперовали. Юрко Кіпус – король „гаузірів“ дбать нелем на ремесло, але штотаз веце позорує, же будучность належить школованым. Він, великий віденьський бізнесмен, ганьбить ся за неграмотность своєї жены. Писма про свого мужа ходять диктовати жыдови, котрый собі за свої службы дасть добрі заплатити. Свого найстаршого сына Йожка планує дати школовати. В Шопорні в році 1867 ославляють студенты гімназії вітязство слободы. Йожко Кіпус слухать професора мадярчіны як декламує стишкы о слободі. „Штудентам в душі резонують горливы револючны віршы.“ (Ферко, 1994, с. 102). Відень ся покорила, Габсбургы уступили і настало австрійсько-угорське вырівняня. „Éljen Magyarok! Éljen a szabadság! На вырівняня! На австрійсько-угорське вырівняня!“ (Ферко, 1994, с. 101). Юркови Кіпусови ся дарить, має ділні в Австрії, Угорську і в цілій Дунайській котлині. Стокы „джарків“ і учнівських товаришів выживають туній Дунай і розвозають товар на юг. Янови Гардоновы ся дарить в Росії. В Петрограді має дакілько фабрик „... бере цілы выправы з „Дротарії“: з Рівного, Коларовіць, Довгого Поля, Папрадна, Сведерника, Сташкова і Дунаєва. А бере і дротарів зо Спіша, од Камюнкы і Литмановой. Праві тото трапить учителя: ... „Розбиваєте родини! Тадь уж ту не має хто орати...“ (Ферко, 1994, с. 89).

І далша ластівочка за тот час вылетіла з Кіпусового гнізда – сын Лойзо. Тот хоче скусити щастя за океаном і отворити

про дротарів двері до Америки. В єднакїм часї обявлює Павел Кіпус опачный кут світа і має наміряне до Корей. Всягды, де прийде, безконкурентно богатне. По дразі го обкраде злодій, но з ним собі легко дає рады. Скушений дротарь му здротує руки і ноги, а іщі собі притім поспівує дротарьскы співанкы. „Дротарі, дротарі, як дикы гускы...” (Ферко, 1994, с. 104). За хопліня врага дістане зазрячно скоро поволіня подникати в Харбїні. З харбїньского дроту вырабять пасти, вішаки, кошичкы. Вызерать то але на крах, містны люде бізовно не знають, на што тоты виробкы суть. „Дарьмо прибивать на вход до ділні і тройязычну таблічку словацько-російсько-чїньску” (Ферко, 1994, с. 106). Наконєць сі і там здобыв своїх клієнтів, в містній чаєвни заінтересовав клітков про пташка з тонкого дроту: „Першый кшефт в корчмі, добре знамено” (Ферко, 1994, с. 107). І Павлови штось впало до ока в осудный день в чаєвни. Властно, хтось. За рік сі Павел бере за жену Чїнянку з чаєвні. З містных звиків має страх, пришло му цливо: „Боже мій, як єм далеко од дому, же нічому не розумлю” (Ферко, 1994, с. 112). За тот час сі Лойзо в Америці выслужив нове мєно і привыкать сі на велику конкуренцію. Хлоп як гора – Біг Джон в самообранї дав до шору пятьдесятвісем ірїв. Дарьмо собі думає, же там будуть вшиткы краєне тримати доведна. Там сі мусть хранити свій хырбет каждый сам: „Дакотры дротарі ся вернули домів, до памяти села як „vıcazi” тым, де ся аж дістали. Іншы тым, кїлько заробили, або яку новоту принесли зо світа, чїм ся в світї стали, што выдумали...” (Ферко, 1994, с. 125).

І во Великїм Рівнім час скоро біжыть. Кіпусовы і Гардоновы суть вічно розваджены, а Юрко ставлять першу муровану штокову хыжу в селї. Старый проблем трапить і нового отця духовного: „... Порушыли єденадцятую заповідь – на своїй землі зістанеш – опустили і вас...” (Ферко, 1994, с. 139). Йожко Кіпус, знамый про свої промадарьскы погляды, ся дістане до конфлікту з отцєм, а тот усудить, же бы мав охажити село. Так одходить на „Дїлнякы”, де ся ожениць зо своєв гімназіалнов любовю. І того ся дожыв статочный Юрко од свого сына, котрый був надїєв кіпусовского роду і до котрого вкладав найвекшу віру. Юрко, котрый ся стигнув у Рівнім лем народити, виріс у світї і німецька бісїда бы му могла правом быти материньсков. Він але, на розділ од Йожка, слободно вирішив быти Словаком і вернути ся до той „голодной долины”, як дика гуска, жебы ту заховав свій род і жебы му ніхто нігда не міг вытыкати, же запродав свою домовину. У Відню в роцї 1886 Юрко тяжко похворїє, верне ся до Рівного і зо світа дає скликати цілу родину. Новый нотарь пише у Юрка Кіпуса тестамент: „... Же тестамент... На што буде даякому дроташови тестамент? Што має дві крошні?” (Ферко, 1994, с. 145). Своїм дітєм розділює маєток. Своїй єдиній дівці одказує хыжу, поля і вшитко, што мають в Рівнім. Павлови одказує першый раєн „... тогды пів Відня, верхні Угры (Мадарьско), Семиград, Україну і Росію ... Нотарь собі думать, же плано чув.” (Ферко, 1994, с. 146). Лойзови одказує другый раєн „... тогдышні нижні Угры, цілый Балкан і державы аж по Егїпт...” (Ферко, 1994, с. 146). Наймолодшому Якубови – третій раєн. То єсть „дасгайт”: другу половину Відня, цілу Австрію і з Тірольском, німецькы державы і вшитко аж к морьскым берегам... Нотарь позерать на розписаний тестамент...” (Ферко, 1994, с. 146). Павел пришов аж на конєць погробу і зо своєв молодїцїв. Свого найстаршого сына Йожка, што ся зо слободной волї вирішив не быти Словаком, выдїдив. На зачатку, кідь іщі „Дротарія” не была „Дротаріов”, ішли дротарі спробовати світ. Настав час про вітажів, а кідь Юрко писав свою послїдню волю „Дротарія” уж „Дротаріов” была. Послїдню часть роману отець і сын Ферковы называли *Ягоды*. На розділ од першых двох частей,

дію розповідать прямый розповідач, розпо-відь ся веде од першой особы („Я”-розповідач). Розповідач ся так стає прямим участником дії, є єднов з постав і подїй, описує в першій особі єднотного чїсла. Розповідач ся пригварять своїм читателям. Бізардна розповідь продовжує: „Ягоды, говорю, як в Рівнім на цїнтерю, не ростуть нїгде. Освіжте ся – або собі самы нарвийте. ... Знате, з каждого гробу мають інакшый смак. Не знаєте? Земля як пиявіця, выссе чоловіка і напоїть ним траву, стромы, коприву і ягоды. Колись був чоловік, днесь ягода. То є ціла вічність. Освіжте сі память, но! Што так чудно позерате?” (Ферко, 1994, с. 150). Дротарь розповідать забыту дротарьску судьбу. Споминать на різны пригоди і подїї, наприклад, на войну, кідь боєвав за угорьску отчїзну, як Рівнян їмали до войска, або о тїм, як ся братя стрїтили в бою, а каждый з них боєвав за інакшу слободу. Описує свої чувства при каждоденных подїях. Кідь ся перед церквлїв зышли люде, як кїбы ся ту зышов цілый світ. На каждім дротарєві є знати, в котрїм кутї світа робить. **Роки 1918 – 1919... оцїнює як упадок дротарьства.** Война поховала по світї стовісем Рівнян. Заперла перед дротарями граніці, а новый промисел забрав їх торгы. В Европі пережыло лем дакїлько ділень. Дакотры ся пустили по дротарцї, но ані їх уж не вітали так, як передтым. „А мали їх за жоброту, главно по Чехах, там ся і вкотила надавка, же „dráteník”, то як по мадарьскы „butatót”. Мы не маєме таке гнусне слово ані про Чеха, ані про Мадяра, таке понижня.” (Ферко, 1994, с. 155). **Дротарі глядали роботу всягды, але повойнова републіка їм якось не жычіла.** В Остраві майстрів цїнили як некваліфікованых робїтників. Дротарь-розповідач розповідь і то, як котрыйсь із дротарїв принїс з Азії чай. „Кїтайка” – так ей вшиткы Рівняни звали, Павлова жена з Харбїну сі звыкла в Рівнім, часом ся і але цне. Історія ся не писала, лем устно подавала. Што є з того вшиткого правда, а што приповідка? Авторы як кїбы нароком знеїстили читателя, жебы сі зробив властный погляд. „Молоды не вірили. Тогды єден дротарьскый бізнїсмен бановав, што вшитко колись з біды попалив. Але з єднов річов знали тых Остраваків допалити. З языками: англїцькым, німецькым, румуньскым, французькым, турецькым, грузїньскым, мадарьскым, а найвєце може з тайнов дротарьсков речов, „kropššinú” (кропшїнов). – „Латніш кропошскы мондошїц? Майчанїш зажігане? Кде покрешеш зайтра?” (Ферко, 1994, с. 165)

Згарджавіло клубятко дроту, што обплїтало цілу земну кулю, жебы ся не распала як пукнутый глиняный горнець. Дротарьска слава одышла, поминули ся здерты керпці і галены натерты солонинов з яфорами. „Тото вшитко ся ані выповісти не дасть, тільки ся того поставало, але так сі днесь думам, же погрїб дротарьства, той дротарьской славы, був за Словацького штату, кідь політїчна міць сі хотїла пожычіти з той дротарьской славы великой. ... А кідь ся тому іщі молоды сміють, так то уж може быти лем погрїб.” (Ферко, 1994, с. 170-171). Як кїбы ся то обернуло – шырий світ ся перемїнив на ягоды і блудить по дротарьскых цїнтерях. Андрій і Владїмїр Ферковы в послїдніх шориках одлегчуют смутну судьбу дротарїв несподїваним справов, же штось ся може з того дротарьского кумшту заховало і в днешніх людєх: „Тадь в Рівнім як в першїм селї зачали вырабляти тоты мікропчїтачі. ... То суть такы машынкы, котры суть так здротованы, же як кїбы думали, але хто бы тому міг увіріти?” (Ферко, 1994, с. 172).

(Продовжїня у далшїм чїслі.)

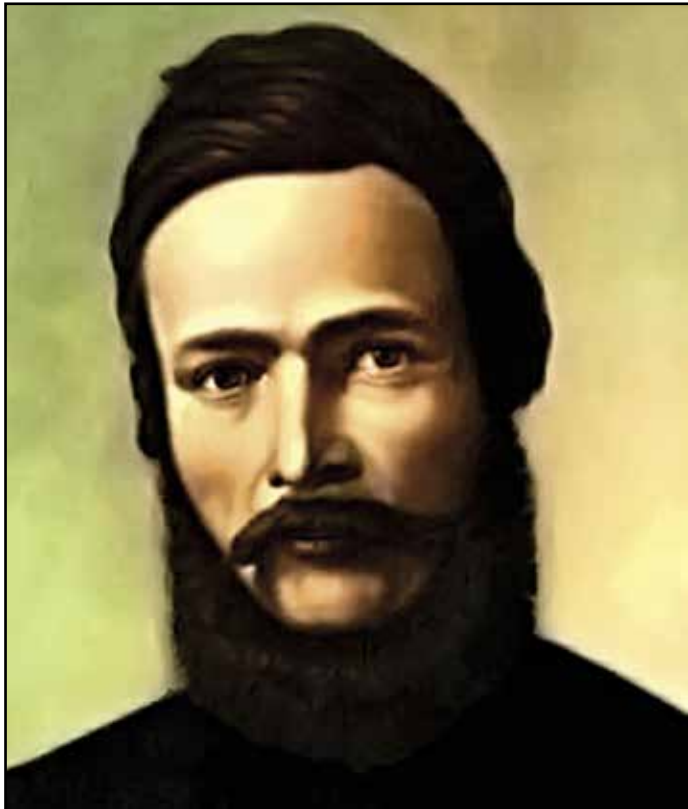
Позначкы

¹ шындлї

² учень

Штур, Павлович, Русины (1)

Ку дню 200-ых роковин народжіння Людовіта Штура штатны і владны органы Словацькой републіки рік 2015 выголосили Роком Людовіта Штура. В споїну з тов планованов подієв компетентны штатны органы і сполоченьскы організації будуть приправлєвати належны ослavy і програмы. Выходячі з того, же Людовіт Штур був єдным з немногих визначных історичных особностей, яки приділяли увагу Русинам в Угорьску, зато курто ся доткну того, чом Штура заінтересовали Русины.

Быв то рушный історичный час, коли Русинів нападали главно мадярьскы шовіністы. Якраз Людовіт Штур був тов історичнов особностєв, котра тримала руку на пульсі doby і снажила ся впливати на сполоченьскы процеси, жебы їх розвой одражав соціално-сполоченьскы здвиги перед роками 1848 – 1849.

Тогды він обернув увагу на мадярьскы новинкы „Pesti Hírlap“, ч. 626, з року 1846, котры обвинили „Slovenské národné noviny“ (SNN), же „opovrhujú Rusínmi a chceli by im nanútiť cudziu im reč, čiže slovenčinu, ako ich materinský jazyk“. Pádnyimi argumentami autor SNN (mal by to byť sám Ľudovít Štúr) vyvracal obvinenia Pesti Hírlap a poukázal na to, že „veľká časť vyznávačov grécko-zjednotenej viery (t. j. grécko-katolickej) – do 800 000 ľudí, najmä v hornom Spiši a Šariši, v stolici Zemplínskej, Ungvárskej, Berežskej, Marmarošskej atď. – to sú Rusíni, nie Rusnáci“. Odvoláva sa pritom na Listy z Neznámej zeme Bohuša Nosáka Nezabudova, ktoré boli uverejnené v Orle Tatranskom (List VII). Komentuje, že táto Zem sa menuje Zem rusínska, nie „krajina rusnácka“. Preto upozorňuje, že autor Pesti Hírlap konkrétne nepozná situáciu medzi Rusínmi a píše o nej nepravdy. Preto autor úvodníka SNN vyvracia nepravdivé tvrdenia Pesti Hírlap, žeby Slováci vyucovali Rusínom svoj jazyk za ich spisovný. Uvádza: „Teraz každý národ... život svoj národný rozvíjať môže; mali by sa aj Rusíni tak ako Slováci o verejný orgán svojho duchovného života postarať alebo dotiaľ,

kým sa naň zmôžu, k Slovákom sa pripojili.“ Rusíni majú svoj rusínský, krásny jazyk a nepotrebujú si osvojovať cudzí jazyk za materinský. Oprávnené prekvapila jedna neresť, ktorá sa prejavovala medzi rusínskymi bohoslovcami, študujúcimi v bohosloveckých seminároch v Ungvári, Veľkom Varadíne, Pešti, Trnave a Viedni aj inde. „Mladí rusínski klerici tam na svoj národ zabúdajú, na svoj rusínsky národ.“ Autor cituje slová listu z Neznámej zeme, že je škoda, veľká škoda, že ľudia pre ten schopný a dobrý národ, že ľudia z vyššieho svetského stavu nielenže sa hanbia, ale aj náročky oň starosti mať nechcú. Do všetkých, nielen vyšších, ale i nižších škôl vtisakujú maďarčinu, takže sa Rusín z tejto pomuteniny vymotať nemôže a chodí pomedzi ľudí akoby v rozume jeho chyba bola. Lež nie je to pravda: chyba je na jeho vodcoch, ktorí ho neosvecujú tým spôsobom, ktorý je najlepší, a v tej reči, ktorú mu Boh dal. Dokiaľ rusínske kňazstvo nato dozeráť nebude, aby vyučovanie Rusínov bolo národné, dotiaľ nebudú Rusíni šťastní. Šťastie národa je založené na osvete a tá sa nedá inakšie len rečou materinskou uvádzať.“ Штур підкреслює, же „pre osvetovú prácu je dôležitá vlastná rusínska tlačiareň, aby sa svätá osвета v rusínskej vlasti rozvíjala. Školy, školy a zasa školy, národné, dobre usporiadané sú pre Rusínov najpotrebnejšie...“

Вказую на тот великий проблем освіти Русинів, на котрый вказовав Л. Штур перед выше 150 роками, котрый є актуальный і днес, а то іщі вєще як в тогдышнім іщі феодальним ладі. Наісто, голос Штура не зістав голосом вопіючого в пустынї. Якраз в роках 1843 – 1847 штудовав у тырнавській богословській семінарії Русин **Александр Павлович** (1819 – 1900). Уж ту спознав Штуровы ідеї, а в семінарії ся зближив і з молодыма штуровцями: з Яном Паларіком, Мартіном Гаталом, Йозефом Вікторінієм і з другыма. Пізніше о штудіях в семінарії в Тырnavі написав: „Там ем ся навчів чути і думати народно... У Тырnavі бівша часть штудентів ся голосила к мадярьській народности, але были там і симпатизанты славянських языків. Нашы Русины з Ужгородьской і Пряшівской єпархії не выявлявали свою народность. Хоць із выштыкыма штудентами ем жив у злагоді, інкліновав ем ку Словакам. Читав ем словацькым книжки і новинкы. В Тырnavі было много Словаків із Пресбургского, Нїтрянського і Тренчаньского комітату. З нима ем ся приятелив. Навчів ем ся чісту словацьку бісїду, близку русиньській бісїді. Там ем почув, што то є народность.“

Оцінюю за барз симптоматічны тоты чутя і думкы єдного з найбівших і найвызначніших Русинів 19. стілітя, а то на основі єго скутків, шырокого діяльства і єго выслідків у шыршім контексті, в котрім жив і діяв цілый свій жывот.

Підкреслюю факт сформованя під єго впливом культурной громады і народного жывота у Свіднику. Думам на таких людей, як учитель і політик Іван Поливка, Іоан Кізак, А. Мартяк, котрого Павлович в своїх епістоларных записках споминає.

x x x

Міджі тых, хто був з рядів русиньской інтелігенції найвєще фундованым і приправеным на будительську роботу на зачатку эпохы народного возроджіння Русинів, належить **Александр Павлович**. В часах, коли перегырміла буря російской інтервенції проти „Кошутовой революції“ (1849), Павлович ся тримав близко Духновича як єго найблизший приятель і літературный помічник. Быв активным членом Літературного заведенія пряшівського (1850 – 1853) і в єго алманахах публіковав свої творы. Своєв поезієв він формовав основы про глубшой і шыршой інтерес Русинів о свою культуру і літературу, о своє історичне місце серед славянських народів середньої Европы. Він далше розвивав пробуджену Духновичом народну свідомость Русинів, проглублявав процес

їх самопознавання через їх історію, звичаї на основі „старой руськой віри“, через народні традиції, закорінені в їх спосіб життя і думання, котре формувало їх народну русинську менталітету. Павловіч у своїй поетичній творчості оспівав пыху і гордість Русинів на свій край, на його минулу славу, на Бескиди і Карпати, котрі ся од правіків стали їх отчизнов. Поет-будитель Павловіч то міг робити глибоко правдиво і поетично неповторно, бо був обдарований необычайним талантом і по закінченню штудій жив цілий свій живот серед Русинів. З властною скушеності і історичної минулості познав їх старости і радости, і бесконечно їх любив. Тоты аспекти творять основу живота і його будительского діятельства, як і його поетичної творчости.

Народив ся Александер Павловіч 1819 року в русиньскім селі Шарішске Чорне в родині священика. Основну школу выходив у Львові, де його брат Іоан був священиком. Там, між Поляками, він ся скоро пополячив. З Львова ся вернув ку братові Йосифови на фару в Комлоші (Хмельовій). В Бардеєві выходив низшы класы гімназії а высшы класы закінчив у Мішковці і Ягрі. Павловіч мав намір штудувати право, але сиротська доля му не доволила реалізувати свій замір. На раду єпископа Гаганця він поступив до богословской семінарії в Тырnavі, яку закінчив у році 1847. Штудії і перебування в Тырnavі мали про Павловіча велике значіння: там спознав штуровців і з дакотрыма ся близко сприятелив. Читав словацьку пресу, книжки і літературу інших славянських авторів, як і западоевропску літературу. Освоєвав собі ідеї народоцветства, яке ся шырло між семінаристами славянських народів Австро-Угорьска.

По закінченню штудій в Тырnavі в році 1847, Павловіч ся вернув до родного краю на Маковіці. Ішов пішо долинов Грона, через горы Гемера і Шаріша аж до Комлошы (Хмельовой). Переповнений слідованєм в животі підданих явами і свіжо жакытыма народоцветькыма і антифеодальныма чуттями і ідеями, по приході ку братови Йосифови до Комлошы Павловіч зачав писати поему. Назвав ей „*Став бідного селянина ілі бідніше описаніє долі земледільця Русина...*“ За недовгий

час поема была написана, але з ей публікованєм ся автор не понагяв. Чекали го важны події нелем особного характеру, але і історичны зміны в Угорьску, котры засягли і Русинів.

28. августа 1848 Павловіч був єпископом Гаганцем высвяченый за священика. Так ся Павловіч став уж і офіціално підрядженим єпископови і церковній юрисдикції.

Опублікованя поемы перед высвячінєм Павловіча за священика могло бы скомпліквати і сам процес высвячіння, і зачаток його душпастырской карьеры. Може і зато поема не была опублікована в часі ей написаня. Незнамов зістала аж до зачатку 50-ых років минулого 20. стороча, коли была найджена в селі Біловежа при реконструкції церкви на турні у мідяній посуді. Першыраз ей опубліковав МУДр. Іван Шлепєцькый в році 1955 в найзнамішім збірнику творів Александра Павловіча.

Не менше комплікванов ся стала ситуація про Павловіча і в соціално-політичній области: з єдного боку, він привітав „Кошутову руволюцію“, яка зліквідовала підданство, выголосила независлость Мадярьска од Австрії, декларовала рівноправность державных народів, але за такы не раховала ани Русинів, ани Словаків. Хоць револючны події ся позитивно проявили в соціално-політичных змінах угорьского общества, народностных вопросов ся то скоро не доткло. Павловіч з таким поставлінєм Русинів і Словаків не міг ся спокоїти. З другого боку, він був заскоченый вступом до Угорьска інтервенчных армий російского царя, жебы зліквідовати „Кошутову революцію“. Але російских вояків привітало русиньске жытельство, бо в них віділо людей близкой бісіды, віры і народности. Интересно, як в тых комплікваных односинах ся справовав Павловіч? Оспівованя російских войск у него скоро не найдеме, но о „Кошутовій революції“ і ей соціалных наслідках він ся не раз позитивно высловлює у своїй творчости в далшых роках свого живота.

В році 1850, півдруга рока по тім, як Павловіч був высвяченый за священика і одышов з работы вихователя в родині графа Сірмая на статку в Куримі, він перешов на роботу до єпископской канцеларії як протоколіста і архіварь. Ту ся часто стрічав з Духновічом. Пізніше о своїх односинах з ним написав: „...Там удостоил ся знакомства з покойным батюшкой Духновічом. Ку нему я мав каждый день приходити з тым, што ем написав...“ В році 1851 Павловічови на його властне желаня была приділена „*парохія в Біловежі, а там уж было дость часу занимати ся літературов*“. В Біловежі Павловіч ся чув як у вигнанстві „на острові Святой Гелены“. Павловіч на тім місці зажив ліпшы часы: уж было зрушене підданство і про освітне будительске діятельство ся створив шырший простор, што він ініціативно выживявав. В селі не было тогды школы, зато він організовав навчання дітей на своїй фарі. Учів дітей читати в азбуці з выужытєм і Духновічовой „*Книжиці читальной...*“ Він пише стихи про них, практикує з ними ручны работы а про селян організує бісіды о рольництві. Публікує статі у віденьскім *Руськім вістнику*, поезію, статі і корешпонденції у львівскім *Слові*, *Зорі галицькій*, в русиньскій пресі в Ужгороді, а перед тым і в Духновічовых алманахах „*Поздравленіє Русинов...*“ Окрем Духновіча, братів Добрянських, Павловіч сполупрацовав з многыма русиньскыма діятелями-народолюбамы в Угорьску і в Галічі, а таксамо і зо словацькыма писателями і културныма діятелями.

З біографії Павловіча знаме, же перед тым, як він ся на довгы roky усів на парохіях Маковіці, де десятки років був духовным пастырєм Русинів, наперед перешов нелегку путь здобывання знань, глибокого освоєваня історії, языків, умения і літературы інших народів. главно сусідніх : словацького, польского, російского, мадярського, німецького і далшых. На тых штудіях, ці то спочатку у Львові, ці піз-

ніше на гімназіях і ліцеях в Угорську, або в глибокім освоєванню богословських наук в семінарії в Тирнаві, Павлович ся формовав як самостатна і незалежна особність. Ту серед мултінародностного студентства Павлович ся виділював своїма поглядами на живот тогдышнього общества. Він вчасно розпознав снажіня понижованих і експлоатованих народів Австро-угорської імперії, їх народностну і соціалну біду. Зато уж перед револючними роками 1848/1849 в 19. сторочу ся знав орьєнтовати і розознати тенденції сполоченсько-політичного розвоя. В тім контексті немалу роль грала ситуація, в якій ся Павлович находив в часі богословських штудій. Він о тім часі і ситуації міджі богословцями написав: *„В Тирнаві векша часть студентів ся прихыляла к малярській народности, але были і сімпатізанти славянського языка... Наши Русины з Ужгородської і Пряшівської єпархії не выявляли свою народность. Хоць зо вшыткыма студентами єм жыв у злагоді, скоро в приятельстві, прихыляв єм ся к Словакам, читав словацькы книжки і новинки. В Тирнаві в семінарії было много Словаків з Пресбургського, Нітр्यानського і Тренчаньского комітатов. З нима єм жыв в приятельстві. Освоїв єм собі чісту словацьку бісіду, близку к русинській бісіді... Там єм почув, што є то народность“.* Міджі словацькыма богословцями найблизшыма Павловичови были Ян Паларік, Мартін Гаттала, Йозеф Вікторіні іншы, котры ся голосили к Л. Штурови і пропаговали єго ідеї. Передреволючна ситуація в Угорську і штуровскы ідеї імпоновали Павловичови. Під впливом тодышньої ситуації міджі славянськыма богословцями він пробовав писати по русинськы:

*„Горы, горы зелененькы, уж вас не видати,
Під котрыма родила ня прелюбезна мати“.*

Уж в тім часі Павлович роздумовав о тім, яким языком бы мав писати, т. є. який язык про Русинів бы мав быти літературным. Він був інформований о тім, як представителі словацькой еліты рішали вопрос свого літературного языка іщі в році 1843/1844. Тогды Л. Штур, Й. М. Гурбан і М. Годжа ся договорили, же за основу словацького літературного языка найвыгодніше взяти середньословацький діалект. Притім брали до увагы не діалект окремого села або єдної долины, але діалект шырокой середньословацькой области, ку котрій культурными традиціями, звыками і языком інкліновали вшыткы сусідні регіоны. Зато ініціатива Штура і єго группы ся уяла в громадї словацькой культурної еліты, хоць далшый процес удомашнёваня штуровской подобы літературного словацького языка в 2-ій половині 19. стороча зажив немало старостей. Нелем з боку малярської адміністрації, але і міджі окремими групами культурної еліты, котры ся не стотожнёвали з початочнов концепціов літературного словацького языка.

То був період языково-культурных спорів, коли і Павлович сам про себе глядав вирішїня языкового вопросу. За основу русинського літературного языка він собі выбрав маковіцький діалект. Наїсто му были знамы слова Л. Штура о русиньскім языку, котры написав в році 1846 в полеміці з *„Pesti Hírlap“* о тім, же Русины мають свій красний русинський язык і ніхто їм не мать нанучовати іншый язык, бо они мають право на свій материнський язык. Правдоподобно Павлович ся іншпировав штуровцями, кідь за основу языка своєї літературної творчости взяв не діалект єдного або группы сел, але діалект цілої области – Маковіці, котрый є приязный про вшыткых Русинів на выход і на запад, ці і на юг од Маковіці. Такий поступ мож дедукувати уж з першых проб Павловича писати поезію, тым веце є то зъявне, кідь виходиме з єго першого векшого твору *Став бідного селянина...* Тота єго тенденція іщі зміцніла, як він зачав близко сполупрацювати з Духновичом у Пряшові, і

утримала ся у нєго через цілый єго творчий живот до самой кончіны кінцем року 1900.

Павлович в 60-ых роках 19. стороча уж був скушеним поетом, дописователєм русиньской пресы в Угорську і в Галичі. Він активно вів корешпонденцію з визначними видавцями, поетами і писателями. Нелем з русинськыма, але і зо словацькыма (Ян Андрашчїк, Йонаш Заборський, Богуш Носак-Незабудов і ін.), з Галичанами, які тогды русинський язык тримали в почливости (з Б. Дідицьким, Я. Головацьким і ін.). Уж Духнович вів дискусію з дакотрыма Галичанами на тему розділности вживаня русиньского языка в Угорській Русі і в Галичі. Павлович успішно продовжив Духновичову практику, зачінаючи поемов 40-ых років о панцарєві, стихами біловежского періоду (1851– 1863) і вшытков творчостєв свідницького періоду (1863 – 1900). Своєв творчостєв він вызывав іншых русиньских поетів і писателів на одпор проти силніючий малярізації (І. Сильвая, А. Митрака, Ю. Ставровского-Попрадова і ін.).

Роки 1863 – 1900 творять найвизначніший і найпродуктивніший період в животі і творчости Павловича. У Свіднику ся наповно розвило як єго душпастьєрське діятельство, але і єго многогранна літературна творчость, а єго просвітельсько-будительскы інтересы ся успішно реалізовали серед русиньского населїня Маковіці. Навыше, у Свіднику і в єго околиці Павлович нашов охотных помічників будительському ділу і серед цивільной русиньской інтелігенції (А. Мартяк, І. Поливка, С. Петрик і іншы ініціативны люде в культурнім животі. Кінцем 19. стороча к таким належав тыж і Іоан Кізак, який зачав свою священницьку карєру в році 1880 як парох у Буківцю, а пізніше од року 1892 в Пряшові шыроко розвив своє діятельство в сфері русиньских школ і культуры. І наперек силніючий малярізації, росшырєвав ся круг русиньских діятелів, яким народне діло было близке їх сердцю. Помогло тому і заложїня Грекокатолицькой богословской семінарії (1880) і Учительской семінарії (1895), хоць языком навчаня там був малярський язык. Міджі русинськыма студентами ся все нашли і такы, котры ся не зrekli своєї народности і обаєвали своє русинство. Міджі професорів тых школ належав якраз і професор, літературный і культурный діятель Іоан Кізак.

Од самого зачатку перебуваня у Свіднику Павлович розвивать і росшырює свої контакты з русинськыма писателями і культурными діятелями. Він високо цїнив поетічну творчость і діятельство Ю. Ставровского-Попрадова і публічно підпорив єго отворене выступлїня протів малярізації Русинів. Вызывав русиньских писателів і діятелів, жебы своїм поетічным словом протестовали протів денационалізації русиньского населїня. Моралну опору він глядав у народній творчости, збераню якої приділяв велику увагу уж од своїх молодых років. Іщі як парох в Біловежі він на основі властної практики зо школярями написав і видав у Перемышлю *„Пісник для маковіцькой руськой дітвы“* (1861). Интересує ся давнєв історіов родного краю, єго культуры і традицій. Уважує о тім, же о тых історічных цінностях Русинів треба выдавати зборники, росшырєвати їх міджі Русинами, жебы служили актуальным потребам про розвой русиньской культуры. Пише о тій потребі вызвы к своїм сучасникам, жебы ся причінили о розвой такого діятельства міджі півцо-учителями і священниками. Глибоке познання і розуміння русиньского фолклору ся одражать і в єго поезії. Він по цілый свій живот зберав народну творчость, записовав народны пісні, балады росповіданя і того народне русинське богатство творчо выживывав (наприклад, баладу *Коли муровали білу Маковіцю, Ярєна пісня, Бача старый при кошарі смутно пискать на фуярі* і ін.). Свої записы русиньской народної творчости Павлович

одослав Я. Головацькому, який їх видав у Москві в році 1878 в трьох частих „*Народные песни Галицкой и Угорской Руси*“.

Літературна творчість і широке будительське діяльність міджі Русинами принесло Павловічові узнання нелем у населіня Маковіці, але і у Русинів цілого Австро-Угорська, а главно в славянських літературних кругах. Він широко і далеко прославив свій край, за што го вдячны Русины назвали „*маковіцьким солов'єм*“. У своїй літературній творчості він вивживав і русиньскы фолклорны мотивы. Їго поезія близка к народній творчості, але він не імітовав фолклор, не повторяв ані формов, ані обсягом. Фолклорны мотивы він художнє включав до шырших жанрів і давав їм високе поетичне звучання. Павловіч черпав теми своїх літературних творів і з každоденного живота, близкого русиньского окружіння, і з недалекой або і давной минулости. Находив історичне коріння походжіння сучасных соціальных явів, комбіновав з історичного і сучасного матеріалу ефектны мотивы про будованя штруктуры своїх творів. Він ся не ограничовав лем синхронічним віджінєм соціальных і народностных процесів серед русиньской громады. Жебы порозуміти їх перспективу до будучности, поетично аналізує основу їх зроду і розвоя, як і їх значіння про сучасность. Таким способом їго погляд ся операть о історичный розмір, котрый в їго поетичній обробці набывають конкретно-історичну форму, ставать ся виразом русиньского народного характеру. В нїм є обсягнутый комплексный образ живота русиньской етнічної громады,

котрый мать знакы высокої художнєй якості. В тій Павловічовій поезії ся проявлять і глибоке знання домашніх традицій, і довгорічна животна і творча скушеность, і їго поетичный талант. Зато їго многообразны літературны творы суть естетично насычены і оформлены доконалым літературным майстерством. Такого характеру суть многы стихи, поеми, балады, статі і іншы творы Павловіча, як: „*Батькові Духовічові*“, „*Отечество*“, „*Пісня карпатогорця*“, „*Дума карпатоборця*“, історична пісня-балада „*Коли муровали білу Маковіцю*“ (Маковіця, історичный очерк), *Кумова вечеря* і многы іншы. Павловіч через свій довговічний живот написав множество поетичных творів розлічных жанрів. Окрем того і немало прозовых творів, статей, нарисів, корешпонденцій і. т. п. Значна часть з того ся публікувала в русиньській пресі од Відня і Будапешту по Ужгород, Львів і Чернівці, але і в мадярській, словацькій ці і в польській пресі. Далеко не вшытко, што він створив, ся дістало аж до нашої сучасности. Велє з того зістало в рукописах, якы він сам роздав різным людем. Даяка часть з них ся стратила без сліду а многы рукописы нашли своє місце в Музею української культури в Свіднику. Велє рукописів там передала родина Шлепецьких, в якій ся заохранила часть літературного наслідства поета. За живота Павловіча книжковы видання їго творчості не выходили, окрем споминаного „пісника“ про маковіцькы діти.

(Закінчіня в далшій ціслі.)

Миколай КСЕНЯК, Ружомберок

ДУМКИ ІНШПІРОВАНЫ КНИЖКОВ «БУРІ НАД БЕСКИДАМИ» ШТЕФАНА СМОЛЕЯ (1)

СУДЬБА ДОПЕРЕДУ ТІ НАПИШЕ

Чім нам, Штефано, веце
Сивина голову покрывають,
Тым частіше мыслі
До років дітинства
Залітають.
І я недавно
Як мала дітина
З лампашиком в руці
Броджу в снігу по коліна.
Мама ідуть зо мнов
З кудел'єв під пазухов,
В кожушку короткім,
З теплов хустков на голові.
Так бродиме до Кочанды
На прядкы.
В деревяній хыжі
З трагара лампа кліпкать,
Полумя в печу підскакує,
Тепло нас обімають,
А на лавках
За куделями
Бабы сидять,
Правов руков
Веретено крутять,
Лівов нитку надпрядають,
Лен з кренджеля потягують,
Слинов ей мачають.
Веретена бзучать.
– Вчера вночі ся Грушковиій
Хлопчіско народив, –

Шепли тетка Фундаторка.
– Ой-ей, то є їх четвертый? –
Зьейкли Брыдзянічка.
– Хтознать, што го чекать? –
Старають ся Юрицова.
– То знать лем Господь,
Лем він допереду
Впише ті до судьбы,
В якім корытку
Тя выкупають,
Котров драгов підеш,
Якы гріхы ты на ній чекають
І што ты не мине.
Так є, бабы мої:

Єдного скалов затажить,
Іншому крыла наділить.
– А ты хоць ся росторгний,
Хоць бы-сь мала горы злата,
Ніч на тім не зміниш,
Ліпшу судьбу сі не купиш!
– Де бы-сь злато взяла?
Прядкы, Штефу,
Модерный час одніс,
Але судьба неунавно
Пряде нам
Ниткы неустанно.

ТО БЫЛА СУДЬБА?

Здасть ся мі, Штефано,
Же постава
Михала Калины
Є ті близка,
Сімпатічна:
Михал є од кости добрак,
Він о людськості
Не говорить,
Не теоретізує,
Він добро
Про людей чинить.
Ты їго спознав, обаявив
І дав на папірь
Про нашу радість,
Про русиньского читателя –
Подарунок.
Лем ся ті признам,
Штефано,

Є мі якось шкода
 Михала Калины –
 Так нараз одышов
 До невовзвратна.
 Він ся мі явить
 Як тот вынятковий
 Квіток, котрый –
 Хоць пару років жыє,
 Але лем раз росквітне
 І зародить плоды.
 Так сповнить своє
 Жывотне посланя.
 Сповнить і такой вiane
 І смутно-покорно
 До ямы ляже.
 Исто є мі шкода,
 Же му свічка згасла,
 Же діточкы, родина
 Стратили опору.
 Не міг єсь ся, авторе,
 Над ним змиловати
 І так му о десять років
 Жывот продовжыти?
 Ёго певна,
 Справедлива рука
 Бы арогантному сынови
 Петрови-американови
 Людськы нормы до сердца
 Вскіпила:
 Тадь быв грубый,
 Неуцтивый к мамі,
 Надуманий, недовірливый
 Ку братови,
 Пышный к обывателям...
 Исто ся не дало, Штефane,
 Михалови холем даякый
 Рочок придати?
 Або ся сповнило людське
 «За доброту – на жоброту»?
 Быв то добрый Русин,
 Пильный, терпезливый,
 До родной землі запозераний.
 Быв то тіпичный
 Наш чоловік,
 Котрому могли
 Вырости крыла,
 І міг ся вылетіти
 Над нашы Бескиды
 Страпены,
 І міг свою родину
 Прославити,
 О нас добре слово заспівати.
 Не дало ся, Штефane,
 Над наш каждыйденный
 Приземный
 Смуток
 Михала Калину
 Піднести?

ЧОМ ТАКИЙ ПОТОМОК?

Росквітнута яблiнь
 Усміхатъ ся на берегу
 Вiльхiвского потока,
 Ёй приемле краса
 Скромно ся вчленила
 До оживленной сценерiї.
 Вшыткы кiвтки на яблiнцi
 Родна земля
 До сытости плекать,

Вiтор опатерно iх колыше,
 Мiсяць шепче приповiдки...
 Настав час метаморфозы:
 Кiвтки ся налляли,
 До плодiв дозрiвають...
 З конарiв ся усміхають...
 І кiдь єдна земля-мати
 Iх породила і плекала,
 Єдно сонце лучами
 Гласкало,
 Но предсi
 Нашла ся
 І приблуда-яблоко,
 Котре
 Якбы з iнакшой
 Планеты
 Приплантane.
 Тварь матъ чудну,
 Догужвану
 І поборонену,
 Смотрить назлощено,
 Дыхать, як бы го
 Заплава гнiву дусила.
 Чiм то є, Штефane,
 Же в родинi
 Без прiчины
 Зъявиться ся потомок,
 Што ся не подобать
 Ни на маму, ни на вiтця,
 Ани на брата,
 Ани на дiда?
 Як ся то могло стати
 Родинi Калиновых,
 Же ся iм народив
 Недовiрливый,
 Завiстливый,
 Арогантный к мамi, братови,
 Котрый побояв ся правды –
 В церкви не присягав.
 Хто, авторе наш,
 Хто таку аномалiю
 В родинi,
 Хто бы мiг запричинити?
 Жебы судьба?
 Нiч таке ани бабкы-прядкы
 Не назначiли.
 Жебы судьба заблудила до шенку
 І з дiдом-фiглярём
 При пивi
 На дачiм ся тайно договорили
 І таким способом
 В родинi Калиновых
 Родоген
 Спотворили?
 Не так даяк
 Ся то, Штефу,
 Могло домотати?
 Ты єсь автор,
 Ты найлiпше
 Мушиш знати.

МЕТАМОРФОЗЫ БУРЬ В КАРПАТАХ

Выстижно, Штефane,
 Єсь назвал свою книжку,
 Бо мы знаме
 В наших Карпатах
 Многосторонны бурi,
 А читатель – мiджi рядками –

Такой собі спомяне
 Безберегы волны холеры,
 Котра залляла нашы краi
 І про котру предкы
 Не мали достъ
 Негашеного вапна
 Мертвых в гроби посыпати;
 Ганебный кровавый битуюнок
 Генерала Караффы в Пряшовi;
 Безнадiйны боi куруцiв;
 До красот гор-долин
 Ся залюбила
 І надовго ся у нас
 Заставила
 І шалiла,
 Жывоты косила
 Перша світова война.
 І в Першiй ЧСР
 Бурi господарьской крiзы
 Тяли нас своїм батогом
 Гiрше як в ярмi
 Запряжену худобу.
 Крiза вторгла до наших сел
 Своєв безробітностѣв,
 Голодом.
 Панове ся не ганьбили
 І часто нарядили
 До бiдных родин
 Нелютостны екзекуцiї,
 Мiнiстры были милостивы:
 Послали войска
 На протестуючiх
 І приказали стрiляти
 До безбренных в Габурi,
 В Чертiжнім, Хустi...
 Но за пролляту кров,
 За потупу
 Сьме собі не заслужили
 Ани жобраченкы.
 А з яков несподiванов
 Силов
 На нас налетiла
 І в наших горах-лiсах
 Ся стримовала
 Буря
 Другой світовой войны
 Зо своїма многыма
 Звiрьскыма проявами.
 Майстерьскы, Штефу,
 Твое перо приближыло,
 Як фашiстська буря
 Ся до нашой
 Родной землі
 Глубоко загрызла
 Канонами, танками,
 Як ся пазурами затяла
 До скалистых берегiв
 На Дуклi
 Кулѣметныма гнiздами,
 Мiнами,
 Арзеналами гранатiв,
 Выбудованыма закопами;
 Вказав єсь нам,
 Як насили ся усадила
 В хыжах, канцеларнях
 А потiм рабовала в селах
 Хлiб, зерно,
 Коровы, конi,
 Пустошыла сыпанцi, стодолы,
 Реквiровала
 Масткы, културу,

Ламала плоти, сады,
Вторгла до хыжы
І арогантно
Ся вывалёвала
В постелях
А газдыню з дїткамі
Выдрылила до стайні,
Під голе небо.
Зато росла ненависть,
зато ся сформовав
Одпор –
Множили ся дезертеры,
Формовали ся партізаньскы
Одряды в Корунковій,
В Порубі і в Заваді.
Возникли і абсурдны
Сітуації,
При котрых тугла кров,
Родічі од страху не дыхали:
В хыжі ся грїли
Нїмці,
А в стайні оддыховали
Партізаны.

НЕ ПОМОГЛО АНИ ДЗВОНІНЯ ДЗВОНІВ

Добрі, Штефане,
Же єсь тоты нашы
Бурі-калварії
Положив на папірь,
Припомянув,
Бо многы уж забыли,
З памяти ся їм
Бурі вытратили,
Їх рычання, завываня,
А кідь ся придали
І людьскы голосы безнадїї,
Потім ани дзвонїня
Святых дзвонів,
Ани блескы небесны
Не загоять людьскы раны.
В тій нещастній войні
Были і нучены
Евакуації.
Нарядила їх
Тітаньска сила,
А ты, маленький Русине,
Што можеш?
Де ся скрыєш?
Не послухнеш?
Чекають тя остры кулькы
З автомату.
Нарядила сила
До двох годин
Охабити хыжы, село
І взяти зо собов можеш,
Што сі напхаш
До зайды, торбы,
Або наложиш на віз.
І пакуй ся з дїточкамі,
З невладныма родічачы
По болотї,
В снігу і в морозї
До чужїх, незнамых сел
І прось, і кланяй ся,
І жобронь...
Чом то праві нам
Была така проклята
Судьба
Присуджена?

Тадь мы не крали,
Не катовали,
Никого не зотрочили.
Ці нашы молитвы,
Боже, не были
Чістосердечны?
Чом тота потупа
Нашого роду?
І кідь
По многых місяцях
Евакуанты
Вертали ся,
Но до зруйнованых сел,
До выпаленых
Хыж до тла,
До підмінованых стодол,
До лісів повных гранатів,
Муніції,
К отравленным студням...
Вертали ся
Зо слызами
І што ся дало
На спалениску робити?
Лем вірити в Господа
І од самого зачатку
Зачінати,
І собі взаємно помагати.

МІНИЛИ СЯ ПОВАГЫ ЛЮДЕЙ, ПРИРОДА

Бурі войны, Штефу,
Голод, тяжкы бої
Мінили і характеры
Твоїх героїв.
І лакомый Калина
На стары колїна
Позывать зятя
До своєї хыжы просторной
А на «білій постелї»
Признавать,
Же покутує
За свої грїхы:
Быв арогантный к мамі,
Надуманный на свої талярї,
Уражливый к братови...
Свою тварь
Міняють нелем люде,
Мінить ю і край:
Села чуплять войнов выпалены,
Ролї замінованы незасяяны,
Нахылены стодолы без стрїх,
По загородах, ярках, в лісах
Набої, бомбы
Порозмітованы...
Всягды стереже смерть.
Тоты наслідкы бурь войны
І господарьске одставаня
Нутять жытелїв
Нашого регіона
Десь глядати хлїб, роботу,
І «розлетїли ся
хлопи, парібци
за зарібком» –
Зачінать ся путованя
(Або надпрядать
На добу з Австро-Угорська
І Першой ЧСР?)
За корунков і за хлїбом
До Остравы, Прагы...
Так біда

З русиньской родины
Вырве сына од вітця,
Газду од плуга,
Дівку од мамы, бабкы –
Од родного краю.
Войновы спалениска,
Господарьска одсталость
Маковіці, Замагурия...
Рвуть кровны звязї
З културов предків,
Нарушать ся
Дїдовизна –
Наша ідентіта.

ЗРАДНЫ РАНЫ

Не збыв єсь,
Писателю наш усиловный,
Хоць о тім не пишеш,
Што по бурях-войні
Нас болячо
До сердця
Засягло.
Но мы маме память,
Знаме читати
І міджі твоїма рядкамі,
Бо сьме тогды
Вшыткы Русины
Были понижены,
Уражены, zdegradovany,
Кідь наша револючна
Ведуча сила
Не узнала нашу народность
І нас
Своім політичным
Узнесінєм
Перехрестила
На Українців.
То были, Штефане,
Уражливы хрестины.
І нашы основны
Школы
Майже в тристо селах
І три гімназії
Вшытко зліквідовали –
Чаровным прутиком
Урядно
На українськы
Переіменовали.
Так адміністративно,
Так модерно-ганебно
І грекокатолицьку
Віру – уж в пятьдесятых роках –
Зо дня на день
Тыж зліквідовали
І ей вірных отців духовных
До арештів
Як злодіїв
Позаперали.
Таку потупу на своїй скорї
І в своїй душі
Переживав і єпіскоп
Гойдіч, Гопко.
Ініціаторы тых реформ,
Тоты нашы повойновы
Запроданці,
Тоты нашы носители
Безуздного терору.

(Закінчіня в далшій
чіслі.)

Карпато-дукляньска операція і єй місце в новодобій історії (1)

Кідь высловиме слово Дукля, выявлять ся нам у мысли думкы на тяжкы бої о Дукляньскый перевал восени 1944 року.

Так як многы визначны події в нашій повойновій історії, так і Карпато-дукляньска операція была в минулости, але і в сучасности різними способами высвітльована і оціньована. В планах советського верховного велительства ся з тов воєньсков операціов нияк не раховало. По войні бывший велитель 38. советської армады генераль **Кіріл Семёнович Москаленко** о тім написав: „Первістно сьме хотіли обыйти Карпаты з югу і зо северу, але події, якы ся стали на Словакії, нас примутили, жебы сьме свій операцыйный план змінили.“ Події, котры у Выходных Карпатах проходили восени 1944, суть все в увазі нелем істориків, але і політіків, і публіцистів. У звязи з тим ся стали визначнов частів нашой новодобой історії. Дотеперь здобыты знання з боєвого діятельства на советсько-німецькім фронті на ярь і в літі 1944 потверджують, же причіны, котры вели к реалізації той офензиви через Выходны Карпаты на Словакію, не были лем з воєньско-стратегічної, але і політичної области. Тота воєньска операція ся реалізовала на поміч Словацькому народному повстаню і домашньому протифашистичному одбою. Зачаток приправы Карпато-дукляньской операції і єй зачаточный ход был на території споєнецкой сусідней Польщі, за значной моральной підпоры польского жытельства. Покры бы сьме оціньовали тоту воєньску операцію з погляду чехословацького, так она не має приклад в нашій штатній ани народній історії і правом ю мож зачленити міжкы найтяжшы і найтвєрды бої нашой минулости. З воєньского боку своїм россягом перевершує ціле боєве діятельство чехословацьких воєньских частей в першім і другім заграничнім одбою. Так як мають Французы у своїй історії Вердун, Польяци Монтер Кассіно або Америчане юнову інвазію 1944, то мы з воєньского погляду маме Дуклю. Почас великой літнєй офензиви 1944 здобыла Червена армада тогды міста Львів, Станіслав і Пржемышль. 1. чехословацькый армадний корпус в СССР ся зато в августі 1944 пересунув дале на запад до околїці Самбора. Одты міг корпус поступати зо советськыма войсками до Чехословакії двома лініями: зо северу на ровину Польска під Краков і на Оставу, або найкоротшов лініов через Карпаты, і кідь по скушеностях з першой світової войны советське веджінє не раховало з тим різіковим переходом через хырбет Карпат. К тому дошло нечекано внаслідку повстаня на Словакії.

Час на приправу воєньской операції в Карпатах был барз короткий, а за 4 аж 5 дні не было мож приправити войска, котры не мали скушености з боїв у горах, ани звладнути вшыткы напады споєны з їх матеріалным і технічнім забезпечінєм про бой у горах.

Перед зачатєм воєньской операції на пораді велителїв советської 38. армады і 1. чехословацького армадного корпусу маршал **І. С. Конєв** передав рішіня советської верховной командатуры: Переломити неприятельску обрану в области Кросна і поступовати дале на місто Дукля, Дукляньскый перевал, Пряшів. То была лінія, яка мала 100 кілометрів і котра мала быти пройджена за пять днів. Конєв підкреслив, же до Карпат треба проникнути так скоро, жебы неприятель не стиг пересунути свої залогы. Был собі свідомый різіка той операції і выголосив: „Або Карпаты перейдеме, або на них загинеме.“ Кідь в штабі червеным блайвасом закреслєвав сі-

туацію до мапы, шмарив блайвас на мапу зо словами: „То буде бордель!“ Вшыткым было ясно, же регіон зо семома острыма гребінями Карпат, одділений од себе долинами і потоками, має веце выгод про обранців і не доволить атакуючому розвинути операції танків і канонів. У горах є намного легше ся бранити, як атакувати. На порівняня: єден кулєметчик у выгодній позиції може загамовати аж єден плук, а єдна протитанкова батарея загамує танкову брігаду. Далшов невыгодов было, же ани советське, ани чехословацьке воєньске зоскуплїня не мало в горах належны скушености, ани потребну вызброй і выстрой.

7. септембра 1944 скоро рано части чсл. армадного корпусу під веджінєм генерала **Яна Кратохвіла** ся розоставили северовыходно од польского Кросна міжкы двома советськыма дівізіями. І хоць Карпато-дукляньска операція была подробно напланована, уж скоро од зачатку боїв треба было од попередніх планів уступити і приспособити ся реалным боям. Бої так ся зачали в ранных годинах **8. септембра 1944** по двойгодиновій могутній канонадній і летадлової атаці. По переломі неприятельской обраны были за підпоры танків насаджены стрілецькы дівізії і части чсл. армадного корпусу. Заслугов стрільбы з канонів перше неприятельске пасмо без векшых проблемів было переломлене. По зачаточній несподіваній атаці неприятель ся спамятав і закріпив ся на другім обраннім пасмі. За короткий час ся му подарило до того простору пересунути велике множество боєвых сил і воєньской технікы. Насаджінєм новых сил атакуючим войскам ся не подарило швидко проникнути карпатськыма горами. Советськы вояци і чехословацькы части корпусу мусили зношати нелютостны бої о каждый крок, о каждый метер землі. Треба признати, же Німці боєвали завзято, їх ініцітива підростала примушованєм і страхом о властный живот і живот своїх родин у Німецьку. В аналах 2. світової войны тяжко найдеме операцію армадного розміру, котру бы сьме могли порівнати з Карпато-дукляньсков што до запеклости боїв, множества войск і технікы в просторі боєвого діятельства, котрый ся находив в обмежденій горській области. Бої в Карпатах в тім контексті належали к специфічным.

На зачатку операції по переломі німецькой обраны при Кросні чсл. армадний корпус поступав на Дуклю а рано 9. септембра ся 1. чсл. брігада находила в просторі Маховска, третя брігада в осаді Вроцанка. Одділ розвідкы, котрый поступав перед брігадами, не голосив ниякий контакт з неприятелєм. Одділ в густій молзі перекрочів поставлїня німецькой обраны, котра го нароком пустила походувати дале, чім дішло к єго неспособности.

Кідь ся молга зачала поступно двигати, неприятель з оддалености коло 500 метрів з околитых верхів у Маховці спустив на вояків першой брігады прудку стрільбу з канонів і мінометів і такой было много людських жертв, і хоць войска практично не засягли до рядных боїв. До намного гіршой ситуації ся дістали члены третей брігады у Вроцанці, де вояци ся тыж дістали до пальбы з канонів при выдаваню стравы. Десяткы мертвых і раненых были выряджены з боїв. Німці стріляли до наших вояків зо вшыткых боків, также боєвы части были практично россяяны. В тім хаосі, котрый нарастив, вояци утікали, а достойници ся марно снажили їх затримати. У 2. прапорі 1. брігады дошло докінця до того, же достойник на выстрагу далшых застрілив своїх властных вояків, жебы захранити цілый прапор од далшых страт, бо утікаючи вояци

• *Велитель 1. Чехословацького арматного корпусу – генераль Лудвік Свобода ведно зо советським вояком позорують боёвы акції на Дуклянським перевалі.*

были добрым цілём про неприятельских стрільців. У данім припаді была захрана лем собі залягнути на землю. І сам велитель 3. бригади підпуковник **Карел Стыржелка** підлягнув паніці і про неспособность був з той функції одкликаний. В просторі Махновки было тільки раненых, же группы здравотників мусили піти постарати ся о раненых до передній лінії і почас найвекшой пальбы. Авто за автом привозили раненых на бригадний медичный пункт до містечка Оджікон – северно од Кросна. До 11. септембра їх было поад 500. Вшиты жены-воячки помагали без огляду на функцію. Главный напор але був на докторів і скушены здравотны сестрічки, котры перешли огнём попередніх боїв. *„На намістю містечка было повно раненых. Іщі сьме не стачіли побудовати станы польного шпыталю, а все привозжали далшых і далшых, про котрых не были приправлены лікы, обвязы і їдло. Ходили сьме по околитых будовах жобрати про раненых дакус молока і бандурок“* – споминать пряма участнічка боїв **Т. Елефанова**. Тяжко ранены лежали на землі на соломі а докторы скоро становлєвали тіп поранїня і далшого поступу в лічїню. Страты в тых боях участници одгадовали на 1 200 мертвых і раненых.

Главна вина тых страт была офіційно приписована велителєви чсл. корпусу генералєви Кратохвілови як *„кара за недбанливість“*, котрый але о силі і поставліню неприятеля не мав вірогідны справы. Вірив, же інформації, што приходили од Росіян, были правилны. Дакотры із достойників суть того погляду, же тот неуспіх выужыло советське велительство на збавліня функції Я. Кратохвіла, котрого маршал І. С. Конев рано 10. септембра 1944 збавив функції а на єго місце поставив велителя 1. бригады генерала **Л. Свободу**. К даній ситуації дакотры достойници высловили і таку позицію, же одкликаня Я. Кратохвіла было правильным і єго повинностєв было по стрільбі з неприятельских канонів послати допереду корпус властной розвідки. Підкреслєвали то тым, же корпус оперо-

вав на шырокім просторі, а Росіяне не могли быти о нашій ситуації інформованы. Пізніше ся вказало, же Німці ся о нашій приправованій атаці дізнали скоріше, і 2 години перед тым ся непозоровано стягли без того, жебы то нашы розвідкы збачіли. Подобный погляд мав і начальник плуку канонів **поручік Фантыл**, який ся к тому высловив так: *„Думам собі, же справы о тім, же то была на Кратохвіла приправлена пасть і же дістав неправилны інформації од розвідкы Росіянів, суть непідложены ... Покры ішло о безпосередню розвідку німецькых частей в околіці Кросна, то вшытко ся діяло таков швидкостєв, же розвідка не была споляглива ...“* Фактом зістає, же Конев як велитель фронту міг на місці позбавити Кратохвіла велїня. Не мав але право установити іншого велителя. То было діло договору міджі чехословацьков і советськов владов. Є бесспорным, же генераль Л. Свобода був про Советів намного приятелніший, як велитель корпусу генераль Кратохвіл, котрого меновав до функції **Е. Бенеш**.

Стриманя і страты на зачатку Карпато-дуклянської операції были передвістков далшых запеклых боїв. Офензіва, котра мала скінчіти по пятєх днях у Пряшові, ся потягла на скоро три місяці. Вояцы корпусу мусили боєвати за каждый вершок і каждый пункт острілєвный Німцями. При далшім поступі на польске місто Дукля натрафили на далшу велику перешкоду, котров была знама кота 534. Здобыты той коты тырвало од 12. до 19. септембра 1944. Бої о тоту коту ся в повній мірі зачали 12. септембра. Такой по атаці наслідовали обключіня, потім перебитя ся з обключіня споєне з боєм о первістне выходне поставліня. Коту раз здобывали нашы вояцы, потім одты были одсунуты і зась ей обсадили Німці. Так ся то за день парураз повторяло. В тот день в 2. прапорі 1. бригады найвекшы страты зазнали обслугы тяжкых кулєметів. Неприятель мав выгодно розміщєны позорователні. З них добрі відів каждый закоп,

каждую зброю. Їх канони пак ся заміряли на нищення тяжких кулеметів. Вшиткых „Максимум“ неприятели при своїй атаці встановили і наперек тому, же їх обслуги ся все по одбитю стягли до закопів, неприятели їх поступно вряджовали з боїв.

На ніщія тяжких кулеметів ся заміряли і неприятели міномети і протилетадловы канони. За пару годин того дня была вряджена свора ціла кулеметна рота. Зістав з ній лем еден способный боя кулемет і єдина обслуга. Єдна з найдисциплінованіших і найліпше вицвічених частей прапора перестала як рота екзистувати. Тот день ани в многих наслідуючих уж рядовы вояци ани велителі прапора не слідовали час. Може ніхто з них не мав о нім точны інформації. Зато во вшиткых історичных жрідлах суть різны часовы терміны о окремых боях. Єдно є істе: вояци знали, коли є день а коли зачинать ніч, бо ся мінив способ боя. Вночі мусили неприятели глядати, через день го мали перед очами. Стратили але поняття о часі штодо годин ці минут. Тоты были вирішальны в тім напрямі, же окремый вояк собі усвідомлював, же в данім часі іщі жыве, же не є ранений, але нераз сі не усвідомлював, кільки раз властно в тот день атакував і одходив, жебы зась ішов до боя. Воєнскы части наперек властным великим стратам способували намного векшы страты неприятели. Як але назвати неприятели, што спотворили мертволы наших і советських вояків, котры впали в бою і котрых тіла не могли быти вчас одсунуты, неприятели, котрый з прінципу добивав і потворив каждого раненого, котрого здравотници не могли вчас одсунути, кідь ся ситуація на такій великій території часто і швидко мінила. В тих боях не были зайці. Не было їх ани на єдній, ани на другій стороні. Много мертвых тіл покрили схлы і вершину тригонометра. Зато днес лежать стовкы мертвых вояків чехословацьких частей ведно зо своїма сполубоєвниками на цінтерю в польскім містечку Дукля. А кільки їх іщі скривать незнама карпатська природа!

Многы участники тих боїв часто споминали на таку реаліту, же скоро каждую годину зачала єдна або друга сторона, за сильной підпоры стрільбы з канонів, атаку з цілём оволодіти цілій простор. Але за атаків наслідувала протистіч другой стороны. Ани єдна, ани друга сторона не мала такы силы, котры бы могли дефінітивно вирішити, хто ся стане вітязом. В тих неспредставительно тяжких боях, в котрых каждая друга атака ся скінчила боєм зблизка, мали обидві стороны великы страты. В тих днях і годинах боя не був точный перегляд ани о жывых, ани о ранених або забитых. Евіденція найчастіше была така, же велителі воєнских частей познали кількості, але перегляд мен і призивік павших був одказаний на особне познання вояків.

Стовкы вояків ся статочныма ділами визнаменали в тих запеклых боях, але лем малокотры ся могли вирівнати розвагов і геройством молодому велителю роти автоматчиків, поручикови **Арноштови Штайнерови**. Свої властности указав при здобываню єдної з найтяжшых перешкод на дорозі к Дуклі, при здобывню вершины „кырвавой коты 534“, як ю называли нашы вояци. У своїх споминах генераль Свобода о нім написав: „Поручик Штайнер особным прикладом ініціював своїх хлопців к геройству. На тім штооська є: прошов уж вшиткыма боєвыма місцями, николи ся не выгнув жадній стрічі і предсі не був зраний. Сам ся часто чудовав, же є іщі жывый.“

Тогдышню ситуацію і настроїня в тих боях характеризує і голошіня велителя 3. пішого прапора: „Вояци суть фізично в повній мірі вычерпаны. Прапор є семей день бесперерывно в акції, трираз денно атакує. Є під бесперерывным неприятелискым острілєванєм. Люде в лінії не сплять і суть на границі своїх сил. Велитель корпусу голосив советському велінню, же неприятели зосередив на єго територію 2 000 пішаків і 60 танків і пропонував, оглядом к тій перевазі і властным стратам, змінити боєвий розказ. Велитель 38. советской армады але стояв

на своїм розказі і наперек тому, же атакуюча сила корпусу представляла коло 600 баєнетів. Пішацы першої бригады мусили іти до акакы. Были одбиты і зазнали великы страты. Наперек тому велитель корпусу пообіді дістав од маршала Конева розказ зась іти до акакы.“

Правдивость такого рішіння підтвердив у 70-ых роках минулого стороча і генераль **А. Рассел**, тогдышній велитель чсл. корпусу обслуги канонів, при своїй дорозі по дуклянськім полю боя на коті 534. Кідь генераль Свобода жадав од **К. С. Москаленка** заставити атаку на тоту коту про великы страты, тот на того жаданя нервозно реагував словами: „Господин генералих, ты не хочеш освобождасть свою родину“, а тым то было вирішене і мусило ся акакувати дале. Также і такы ситуації были в тих боях, котры ся в записях архівных матеріалів не находять. По двох тыжднях боїв, в котрых загинуло высше 400 вояків і 1 600 їх было зраних, корпус ся перебоєвав до місць, де мав быти подля первістного плану на третій день по офензіві. Нечекано тяжкы бої вывернули цілій задум операції, бо Німці мали нелем выгоды в регіоні, бетоновы бункры, але і перевагу танків і самопересувных канонів.

Дасть ся повісти, же то были тяжкы дні боїв о тот тригонометер. Кібы глядав даякий історик в історії войны місця, де были найзапеклішы бої, наісто бы ся дістав і к на перший погляд безвызначному, незнамому тригонометру 534 на другім гребіню северно передгоря Карпат. Кілько кровли напилася земля того верху, кільки героїв ся ту зродило і кільки боєвників ся ту вычеряло, покы фронт поступив дале, то може повісти лем тот, хто то пережив. Были то метракы желіза, котры денно двигала обслуга канонів і мінометчикы при підпорі боя піхоты. Были зо тоны желіза выстрілены почас боєвых днів на неприятели, котры перешли руками людей. Про них дакілько днів тих боїв о тот верх припадало як много років жывота. Вшиткы нашы вояци собі в тих септембровых днях 1944 року перебивали дорогу домів к нашым границям. Забивати – то є закон войны, але змасакувати мертвых, то ся з того закона вымакати. Так то было в припаді нашого мертвого **ротного Рушакка**, котрого вояци спознали лем подля того, же в єго кешени ся нашла піштолю, котру перед дакілько днями взяв забитому німецькому воякови на коті 534. Німецькы вояци єго тіло роскололи, очі вирізали. То уж не мало ніч сполочне з регулярныма законами войны. Тота страшна подія зміцніла іщі веце боєву рішучість наших вояків. Много баталієв, котры бадали тогдышні бої, ся чудовало, же в тих боях нашы воєнскы части взяли до зяття тільки мало зятців. Тот припад указує, чому то так было.

Недобрий вывой на дуклянських боєвых місцях і зміна одношіня сил на хосен неприятели запричинила, же до боїв в Карпатах была насаджена і 2. чсл. парадесантна бригада. Найблизшы дні але указали, же зограла важну роль в одношіню перенесінєм главного напору з центра на ліве крыло Червеной армады. То уможнило обновити активність атакуючих частей на дуклянськім напрямі і притягувати великы силы неприятели, котры гітлеровці не могли поужити на ліквідацію Словацького народного повстаня на самім зачатку. В боях на карпатськім фронті під геслом „**Перебеже ся через Карпаты на поміч СМР**“ сповнила бригада визначну роль у лінії головного удару 38. армады. Успішний перелом до глубины німецькой обраны приніс оборот у ході Карпатодуклянської операції і вытворили добры условія про успішне розгорнутя советських механізованих сил і частей чсл. армального корпусу на первістнім дуклянськім напрямі головного удару. В минулости ся поверхнє підкреслювала короткость часу (од 12. до 19. септембра 1944) діятельства парадесантної бригады в тій операції і єдносторонно ся высвітлювала єй участь лем з окраєвого аспекту здобыты боєвых скушеностей. Тоту вшытку не выстигує основу і замолжує реальность, же боєве майстровство, геройство і жертвы членів 2. чсл. самостатной парадесантної бригады мали в тім бою глубокий

• До боїв о Дукляньський перевал засягла і 2. Чехословацька парадесантна брігада, в котрій служыли і жєны.

змысел у повніню задач операцного значіня. Необектвність приступу зашла аж так далеко, же наперек розказу позбєрати мертвых чехословацькых вояків у Карпато-дукляньській операції і вшиткых поховати на дукляньскім цінтерю „забыло ся“ на 143 мертвых членів 2. чсл. парадесантної брігады на дворі школы у Новоселцях у Польску. Встановлена комісія аж в 50-ых роках здобыла од директора школы в Новоселцях список мертвых і дакотры документи, причім аж дотогды герої - вояці 2. чсл. парадесантної брігады зістали лежати в братській Польщі як безменны.

Правда о традиції боїв чсл. воєньскых частей в Карпато-дукляньській операції є з історічного погляду така, же покы чсл. армандный корпус в дочасній обрані од 12. до 20. септембра 1944 вів кровавы бої о коту 534, 2. чсл. самостатна парадесантна брігада завзято боївала ведно зо советськыма частями і забезпечовала танковый удар до тыла неприятеля, што уможнило далшый поступ наших і советськых частей к Дукляньському перевалу. День по добитю коты 534 (20. септембра 1944), в ході боїв о польське місто Дукля, дошла на фронт група достойників із Англії. Міджі нима были і трєме генералі: **п. Ведрал-Сазавський**, котрый перевозив 1. чсл. брігаду, **К. Капелек** ся став велителєм 3. чсл. брігады і **Б. Бочек** уяв ся функції заступника велителя корпусу. Останті достойници были приділены як велителі к боєвым частям і такой посланы до першой лінії. Не мали час ани ся распозерати і многы так як пришли в полотопанках прямо з авта, такой ішли на фронт. Не было ніч дивне, же дакотры в тот день і впали в бою. Достойници пришли з інших условий і не мали знаня о моралці вояків, о боєвій ситуації і не познали збрані, з котрыма ся боївало. Части, котрым велили, были так зморены, же даколи ани на розказы до атакы не реаговали, бо вояці просто не мали сил ся підняти зо землі.

По здобыттю польського містечка Дукля (20. септембра 1944) нашыма і советськыма войсками, стояла перед чсл. частями далша велика перешкода горьскых хребтів із трєва высотами, з котрых найвысша была Гірова гора (694 м). Тоту гору Нїмці перемінили на кріпость і зась ся зачало твердо боївати. По бесперерывній кулєметній, мінометній і каноновій пальбі зачала наша піхота по двох днях передерати ся к вершині той горы, причім была підпорована нашыма танками, на котры ся неприятель спеціально заміряв. Нїмці спустили на танкы таку силу протитанкову пальбу, при котрій од дерев на верьху зачав горіти танк і валив ся по схилі долов. Згоріла ціла обслуга танку, окрем надпоручіка **Р. Тесаржіка**, героя СССР, котрому ся подарило выскочити з горящего танку. Зраненого і замкїтого zdravotникам подарило ся го довести до шпыталью, де го по вылічїню зась вернули к нашим частям. При многых зранїнях докторе му не доказала захранити лїве око. У вирішалній фазі боїв о Гірову гору, коли ся розвивала челна атака, засяг зась

„незранительный“ **Арношт Штайнер**. Шыковно окламав Нїмців і вів своїх 52 автоматчіків так, же на вершині горы швыдко вбігли Нїмцям за хырбет до їх обраны. Вояці засыпали несподіваного неприятеля ручныма гранатами і стрільбов з автоматів. Дістали ся на вершину Гіровой горы, котра была 25. септембра 1944 нашыма вояками добита, чім была послїдня і найвєкша перешкода на пути к чехословацькым граніцям здолана.

В ході тых боїв доходило і к нечekanым ситуаціям, котры мали круты наслідкы. Так то было і в роті поручіка **Райхла**, в котрій із 120 вояків зістало 18. І наперк тому велитель доказав із так малов здецімованов частєв дакілєкко днів утримати значно довгу часть обраны. За сусідів з лівой і правой стороны мали російськых достойників. Лем што їх стачів Райх розознати, же суть то бандеровці, была векшына єго вояків постріляна і він сам був зранений. Сусідні російскы вояці наїсто о тім ніч не знали. І їх части были ослаблены і часто на своїх сусідів Чехословаків кликали: „Стоять перед нами германці, дайте нам пару голосів. Кідь закрїміє гура-а! Они повтікають.“ Были але і інші тайны неприятелі, котра „робили“ за фронтом і доказали ушкодити веце, як каноны і гулєметы. Таким при Дуклі був наприклад достойник СС переоблеченый за глухонімого бідняка, котрый ся рушав за возом із сіном. Радіовысылачков подавав нїмецькым батеріям інштрукції, де мають на позіції чсл. корпусу стріляти. Лем вдяка польському повозникови і чсл. достойникови 1. канонного плуку ся подарило того небезпечного шпіона одгалити. Также і з такыма перешкодами мусили нашы вояці боївати.

По першых 18-єх бесперерывных боєвых днях од зачаты Карпато-дукляньской операції стратила 38. советська армада 27 тисяч вояків, значіть денно 1 500 хлопів, чсл. армандный корпус коло 4 тисяч вояків, денно 220 боєвників. В напрямі поступу чсл. армандного корпусу было забитых, раненых і заятых 4 тисяч Нїмців. Тым ся скінчила єдна етапа перед приступом к чехословацькым граніцям. Советська армада 27. септембра 1944 стояла 3 кілометры перед нашов штатнов граніцєв, нашы части о дакілєкко кілометрів дале. Тото чутя якбы стрясло з вояків тярху попередніх днів. То давало можность боївати в найблизших годинах о переход граніць.

Дня 28. септембра 1944 части чсл. армандного корпусу дістали ся до простору Барвінек і Зіндранова, до близкості чсл. штатных граніць. В ході 28. – 29. септембра зреалізовали інтензивне шпіонажне пробаданя неприятеля і старостливо ся приправлєвали на бой о Дукляньський перевал. Перед самым боєм достойник ротмайстер **Іванич** кождій роті дав по єдній малій штатній заставі, абы ю по перекрочіню граніці запхали до теріторії отчізны. Тоту задачу дістали вшиткы части 1. і 3. брігады. Вшиткы нетерпезливо тужыли, жебы были дома як першы. Не був ніхто, хто бы одпочівав, вшиткы позєрели на юг, де ся в молзі обявила теріторія отчізны. Область, котрій штабны велителі говорили „три безменны вершины“, закрывали з польской стороны приступ к штатным граніцям по дукляньскій дорозі. Ціла нїмецька обрана мала ту выбудовану доконалу стрілецьку сістему. Найправдоподобнішым напрямом атак був замінований. Ту ся чехословацькы вояці по першый раз стрітили в ході операції з великыма замінованыма просторами, з котрыма потім боївали цілу далшу часть боїв.

Неприятель старостливо позоровав приступ к безменній коті, і лем што ту збачів даякый рух, швыдко на нєго реагав силнов стрільбов з канонів. Зато не было мож одсунути ани раненых. Нїмці, як обычайно, не решпектовали і здалека видительны означіня зберачів раненых пасками червеного хреста і дакотрых із них ранили острілєвачі і стрільці з кулєметів. Многo раненых вмерло. Лем дакотрым легкo раненым ся подарило проникнути через пасмо стрільбы, котрым неприятель закрыв простор обсаджений нашыма частями.

В боях о граніці многараз воякам їх мыслѣв перебігали різны думкы. Каждый з них мав к отчизні своє особне одношіня, каждый відів домовину інакше. Были ту такы, котры мали дім лем дакілька кілометрів за горами, на другій стороні карпатських лісів. Были ту хлопці з Моравы, Чехы і підкарпатськы Русины. Было ту і много вояків з Волині на Україні, про котрых був термін домовина в Чехословакії новым. Вшыткы але одчували єдно: Є єдна отчизна, єдна домовина і єден є і живот. Вшыткы собі усвідомлѣвали, же неприятель є міцный, же дакілька кілометрів пути к штатным граніцям не перейдуть вшыткы.

До передніх ліній перед атаків к нашым граніцям ся нашы вояцы передерали за крайно недоброй хвилі. Быв то тяжкый поход по стырмых схылах у болоті за неперестанного дождю. Коні не могли утягнути мінометы, зато збрані мусили нести люде. Вояцы наложыли на себе і міны. Тяжкый поход похмурным лісом, впереді стрільба, в протисмері лем носічі з раненыма. Такы высилены не были вояцы ани по дакількоднёвым запеклым боям. Перемочены до послідней ниткы, заболочены, в силнім вітрі трясли ся од зими. Такы екстремны условия были аж до кінця новембра.

До 30. септембра 1944 части корпусу зо советськов помощов зробили дві атаки на Дукляньскый перевал з позицій при селах Барвінок і Зиндранова. Ай кідь ся дакотры части перебили аж ку граніцям, на теріторію Чехословакії не вступили. Страты были аж такы великы, же прапоры не мали ани тільки бояспособных хлопів, як рота при повній кількості. Аж кідь по ургенції генерала **Л. Свободы** корпус дістав посилу 630 вояків зо советського плену, потім могла атака продовжувати. До боїв о нашы граніці засягли і танкы чсл. танковой брігады, абы підпорили атаку пішых частей. При даваню задач атакуючим танкістам в штабі 1. танкового корпусу, підкреслѣвав поручік **Фішыл** начальника штабу корпусу, маєра **Б. Ломско-го** на ризиканте насаджіня танків без можливого крытя збоку. Ломський але на розказі тырвав, а выслідком была страта дванадцятых танків.

В бою загинули і двома велителі танкового прапора. Єден із них, капітан **Ф. Врана** був высланный з Англії на властну жаждость і загинув в тот день, кідь перевзяв веліня по тяжко зраненім своїм попередникови. В далшых горящих танках загинули двома танкісты а в тросках єдного танку была найджена одорвана рука з таблічкы і чіслом, котра належала велителю танковой части. Ёго мено ся записало до списку мертвых. Пізніше був найджений як тяжко раненый у єднім советським шпиталю, і пережив то.

І наперек таким стратам піхота ся снажила досягнути нашы граніці, але третів протитанков была затиснута на северны схылы безменных вершин. У пообідніх годинах 30. септембра 1944 по короткім перепаді властных канонів нашого корпусу знову обсадила безменны вершыны. І наперек частым пробама і великому снажіню корпусу продовжувати в атаці, не подарило ся піхоті про силный одпор неприятеля поступити дале. При кожій сназі о поступ неприятель острілѣвав нашы боёвы формации зосередженим перепадами обслугы канонів, мінометів і кулѣметів. В ході 30. септембра до простору корпусу неприятеля выстрілив коло 5 тисяч мін і гранатів. Дня 5. октобра 1944 вночі становлѣвав штаб 1. чсл. брігады сітуацію на граніці, жебы выдав далшы наряджіня частям у поступі. Кожу годину были высыланы глядки на овіріня дотыку з неприятелѣм. Все з того vznikла перестрілка. Высланы были і одпочиваючі глядки штонайближе к позиції неприятелів, а

предсі ніхто ніч не одгалив. Вночі заблудив єден німецькый вояк, котрый був лем короткый час у поставліню. Дістав ся до раёну прапора і там го хопили. В першім несподіваню і застрашіню, же ся не дістав к своїй части, але к чехословацькій, повів при выслуку вшытко, што знав. Хотів собі захранити живот. Велителі же їм говорили, же Чехословацы забивають вшыткых заятых. Про наших вояків было важне, што тот вояк повів дале, же німецькы части з простору перевалу уступають до нашого внутрішнього простору. Справа о одході неприятеля ся рознесла як блеск по вшыткых прапорах. Неприятель одход масковав стрільбов з кулѣметів, котры стріляли скоро безперерывно. Надраном выразила далша шпіоньска глядка. Достала розказ без огляду на неприятельску стрільбу проникнути на штатны граніці і дале на чехословацьку теріторію попри дукляньскій дорозі. Глядка была выбрана з членів самопальной роты і проскумників. Были выбраны добровольници, а то барз старостливо, бо ся голосила ціла рота. Приправу глядки зробив особно начальник прапора баданя подля розказу велителя. Глядці придали двома з послідніх женістів прапора, бо ся раховало з великым замінованѣм простору. Выбрана глядка выштартовала у напрямі ку граніці з чехословацьков заставов, котру мала поставити на граніці. Зо штатной граніці на глядку зачали стріляти німецькы вояцы. Не зранили никого, але кульки переломили дерево заставы і їй полотно начісто розорвали. Єден член глядки, тогды десятник **Владимір Тирек** по роках на тоту пригоду споминать так: *„... Потім сьме роздумовали, як поставити достріляну заставу. Днесь по роках уж ани собі не споминам, як то точно скінчило. Думам, же заставу сьме передали підпоручікови М. Білєві. Но зробили сьме і того. Як вояцы діставали сьме табак, тзв. махорку. Цігаретлі сьме робили з новинкового папіря, зато каждый з нас мав при собі даякы новинкы. Окрем того зо собов сьме носили червено-сині блайвасы, котрыма сьме означовали на деревах, плотах ці телефонных стовпах напрям поступу чехословацькых частей. Таким блайвасом сьме на фалаток папіря накреслили штатну заставу а на другу сторону сьме ся вшыткы підписали. На граніці в тім часі не были никакы стовпы, ани будкы, граніцю сьме познали лем подля пасу вырубаних стромів у лісі. По дорозі к Вышньому Комарнику были два телеграфны стовпы на лівій стороні пути. Думам сі, же то був третій стовп, на котрім сьме нашли бляшану таблічку з чіслами. Ножом сьме одсунули бляху і за ню сьме захали нашу папірѣву заставу. Была то перша чехословацька заставка, котра была 6. октобра 1944 за темрі коло 6. години рано поставлена на чехословацькій штатній граніці. Потім сьме послали голошіня поручікови М. Білєві. Як оцініня нам полав фляшку руськой водкы і кіло цукрю ...“*

Яка была далша судьба того члена глядки? З вояками чсл. армального корпусу взяв участь у далшых дукляньских боях і дня 24. октобра 1944 був у Вышній Писаній почас танковой атаки тяжко пораненый. Мав поранену ліву сторону грудей, праву ногу і ліву руку, котра ся мусила по семох днях в польскім шпиталю ампутувати. Далє ся лічив на Україні. Зачатком фебруара 1945 на властну жаждость назад ся вернув до воєньской службы. Як професіональний вояк зістав в армаді аж до пензії і досяг функцію плуковника. На теріторію дукляньских боїв ся часто вертав і дакілкораз допроваджав студентів з Воєньской академії в Бырні по Дукляньскім перевалі, де ёго розповіді все заінтересовали будучих достойників.

(Закінчіня в далшім чіслі.)

• Інститут русинського язика і культури на Пряшівській університеті у Пряшові 5. новембра 2014 zorganizовав 28. научный семінар карпаторусиністики. З нагоди 70-го виро́ча боїв на Дуклянському перевалі з лекційов выступив історик і директор Дуклянського музею (од року 1990 Воєнного музею) у Свіднику, **ПаедДр. О. Родак**, котрого на семінарі привітала научна таємнічка ІРЯК ПУ ПгДр. К. Копорова, ПгД.

Фотка: З. Цітрякова

• Погляд на часть учасників 28. семінара карпаторусиністики, котры з великим інтересом выслушали лекцію ПаедДр. О. Родака під назвов ***Карпато-дуклянська операція і єй місце в новодобій історії***.

Фотка: З. Цітрякова

Інститут русиньського языка і культури Пряшівской універзїты в Пряшові

вас позывають на

СТУДІУМ САВАРАТО-РУТНЕНОВАРУМ 2015

6. річник Міджінародной літнѣй школы русиньського языка і культуры

07. – 27. 06. 2015

Курзы русиньського языка, історії і етнографії карпатських Русинів ведуть
в англійцкім і русиньскім языку

Лекторы:

Іл.Др. Кветослава Копорова, Іл.Д. (Пряшівська універзїта)
Іл.Др. Марек Гай (екстерный сполупрацовник ІРЯК ПУ)
Проф. Др. Павел Роберт Магочій (Торонтська універзїта)
Іл.Др. Валерій Падяк, к. н. (Высшумный центр карпатістики, Ужгород)
Асоц. проф. Др. Патриція А. Крафчик (Евдугрінська штатна універзїта)
Проф. Іл.Др. Микола Мушинка, др. н. (екстерный сполупрацовник ІРЯК ПУ)

Далшы інформації і прилашка:

www.uniro.sk/rusoviska/utjk/1/L56
www.c-ts.org

